

Doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje

Markus, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:063626>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Sara Markus

**DOPRINOS SPORTA U PRIPREMI DJECE S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU ZA NEOVISNO ŽIVLJENJE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA**

Diplomski studij socijalnog rada

Sara Markus

**DOPRINOS SPORTA U PRIPREMI DJECE S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU ZA NEOVISNO ŽIVLJENJE**

DIPLOMSKI RAD

Prof. dr. sc. Zdravka Leutar

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. Djeca s teškoćama u razvoju.....	3
1.1.1. Vrste teškoća u razvoju	5
1.1.2. Specifičnosti razvoja djece s teškoćama u razvoju	6
1.1.3. Sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u izvanškolskim i aktivnostima slobodnog vremena.....	8
1.2. Sport.....	10
1.2.1. Važnost sporta u razvoju djece s teškoćama u razvoju	12
1.2.2. Prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu	14
1.3. Neovisno življenje	15
1.3.1. Koncept neovisnog življenja	16
1.3.2. Priprema djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje.....	17
2. CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA	19
3. METODA	19
3.1. Sudionici	19
3.2. Postupak provedbe istraživanja.....	20
3.3. Mjerni instrument.....	21
3.4. Obrada podataka	22
3.5. Etički aspekti istraživanja	22
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	24
5. ZAKLJUČAK.....	40
6. LITERATURA	41

Doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje

Sažetak:

Djeca s teškoćama u razvoju su djeca koja imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna, osjetilna i druga oštećenja koja u interakciji s raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Njihovo odrastanje obilježeno je mnoštvom aktivnosti usmjerenih na smanjenje teškoća i stjecanje obrazovnih kompetencija, dok gotovo u zanemarivom broju sudjeluju rekreativnim, sportskim i drugim aktivnostima slobodnog vremena. Sport je, međutim, prepoznat kao izuzetno perspektivan faktor u kontekstu osnaživanja djece s teškoćama u razvoju i stvaranja preduvjeta za neovisno življenje. Cilj je ovog istraživanja, stoga, bio istražiti doprinos i prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportskim aktivnostima. Rezultati istraživanja ukazuju na nebrojene prednosti i vidljive pozitivne učinke sporta u kontekstu pripreme djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje, dok s druge strane ukazuju na postojanje višestrukih prepreka sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportskim aktivnostima.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, sport, neovisno življenje

The contribution of sport in preparing children with disabilities for independent living

Abstract:

Children with disabilities are children who have long-term physical, mental, intellectual, sensory and other impairments that, in interaction with various barriers, can hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others. Their upbringing is marked by a multitude of activities aimed at reducing difficulties and acquiring educational competencies, while almost a negligible number of them participate in recreational, sports and other leisure activities. However, sport is recognized as an extremely promising factor in the context of empowering children with disabilities and as well in the development and creation of preconditions for independent living. The aim of this research, therefore, was to investigate the contribution and barriers to the participation of children with disabilities in sports activities. The results of the research indicate countless advantages and visible positive effects of sports in the context of preparing children with disabilities for independent living, while, on the other hand, they indicate the existence of multiple barriers to participation of children with disabilities in sports activities.

Key words: children with disabilities, sport, independent living

Izjava o izvornosti

Ja, Sara Markus, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Sara Markus, v.r.

1. UVOD

Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom „djeca s teškoćama u razvoju“ službeni je termin koji se koristi unutar terminologije osoba s invaliditetom. Korištenje tog termina upućuje na mogućnost otklanjanja teškoća u razvoju s kojima se neka djeca susreću. Štoviše, ovaj termin ističe kako teškoće u razvoju kod djece ne uzrokuju nužno i invaliditet u odrasloj dobi (Leutar, Buljevac, 2020.). UNESCO navodi kako se 10% djece u svijetu rađa s nekom teškoćom ili ju stekne kasnije u životu (Paušić i sur., 2013.). Osim toga, djeca s teškoćama u razvoju jedna su od najosjetljivijih skupina u društvu te treba posvetiti posebnu pozornost njihovom razvoju, potrebama i razvoju usluga koje im se pružaju. Tema su u društvu o kojoj se mnogo govori, međutim, njihove potrebe nisu adekvatno prepoznate, kao ni mogućnosti i nužnost njihove inkluzije u društvo. Niti sam termin djece s teškoćama u razvoju najčešće nije dobro shvaćen, počevši s distinkcijom termina djece s teškoćama u razvoju i djece s posebnim potrebama. Naime, djeca s teškoćama u razvoju su djeca koja imaju određene teškoće koje im onemogućavaju obavljanje određenih aktivnosti i utječu na ostale segmente njihovog razvoja. Djeca s posebnim potrebama, s druge strane, podrazumijevaju nadređeni pojam, obzirom da nisu sve posebne potrebe djece uzrokovane teškoćama u razvoju (In-Portal, 2015.). Dakle, izjednačavanje pojmova „djeca s posebnim potrebama“ i „djeca s teškoćama u razvoju“ jest neispravno s obzirom na to da termini ne predstavljaju sinonime.

Teškoće u razvoju kod djece najčešće se uspješno identificiraju vrlo rano, od strane stručnjaka u dječjem vrtiću ili od strane samog roditelja (In Portal, 2015.). Po otkrivanju teškoća ili zaostajanja u razvoju, dijete se uključuje u adekvatne postupke i tretmane kako bi se prevenirale veće teškoće, a umanjile postojeće, s ciljem poticanja što adekvatnijeg psihofizičkog razvoja. Sve to podrazumijeva neprestani rad i trud oko djeteta uz obveznu suradnju roditelja i djetetove šire školske i obiteljske okoline. Osim rada s djetetom u školi i na rehabilitacijskim terapijama, velike prednosti nosi i uključivanje djece u izvannastavne i izvanškolske aktivnosti kao što je sport. Naime, brojna istraživanja govore u prilog uključivanju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti. Prskalo i sur. (2014.) navode kako se razne teškoće kod djece mogu umanjiti uz pomoć sporta jer

sportska aktivnost ima izuzetne dobrobiti koje imaju značajan utjecaj na cjelokupni razvoj djeteta. Sport, dakle, u značajnoj mjeri pridonosi pravilnom razvoju djece.

Adekvatno prepoznati potencijale, mogućnosti i sposobnosti djece s teškoćama u razvoju može biti i prvi korak u njihovoj pripremi za neovisno življenje. Ovaj koncept, priznat Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, te usvojen kao ljudsko pravo, podrazumijeva uključivanje čitavih zajednica i mobiliziranje njihovih resursa kako bi osobe s invaliditetom živjele u takvom okruženju koje im omogućava ostvarenje njihovih punih potencijala. Kako bi do toga došlo, važno je razvijati životne i druge vještine i sposobnosti djece s teškoćama u razvoju. U tom kontekstu, naime, strana istraživanja (Perkins i Noam, 2007.; prema Celenk, 2021.) pokazuju bitno unaprjeđenje životnih vještina djece uključene u sport. Novije istraživanje (Celenk, 2021.) ukazuje na činjenicu da mladi s invaliditetom koji se bave sportom imaju u značajnoj mjeri razvijenije životne vještine u odnosu na mlade s invaliditetom koji se ne bave sportom. Osim toga, važnost sporta vidljiva je i na području razvoja inkluzije. Naime, autori Đonlić, Marušić-Štimac i Smojver-Ažić (2005.; prema Bašić, 2021.) ističu kako kroz sportske aktivnosti djeca uče poštivati međusobne razlike te prihvaćati druge. Napominju kako se naučeno prenosi s generacije na generaciju te tako sport dugoročno osigurava povećanje inkluzivnosti društva. To pridonosi jačanju kapaciteta zajednica za neovisno življenje osoba s invaliditetom. Ipak, brojna istraživanja (King i sur., 2010.; Axelsson i Wilder, 2014.; Sanches-Ferreira i sur., 2019.) pokazuju kako mali broj djece s teškoćama u razvoju sudjeluje sportskim i aktivnostima slobodnog vremena. Samim time, ona potencijalno gube dobrobiti kojima bi sport doprinio njihovom razvoju.

Sukladno gore navedenim podacima, vidljivo je kako su dobrobiti bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom višestruke te kako utjecaj sporta u svakodnevnom životu i odgoju nije zanemariv. Velik broj istraživanja također upućuje na brojne prednosti bavljenja djece sportom. Ovim istraživanjem, uzevši tu činjenicu u obzir, ispitat će se potencijali koje sport ima u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje u zajednici. Osim toga, imajući na umu podatke o malom udjelu djece s teškoćama u razvoju

koja sudjeluju u sportskim aktivnostima, istraživanje će nam dati uvid i u konkretne prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u sportu.

1.1. Djeca s teškoćama u razvoju

Ponajprije je važno istaknuti kako ne postoji općeprihvaćena definicija invaliditeta, pa tako ni teškoća u razvoju. Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, djeca s teškoćama u razvoju uključuju djecu koja imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u interakciji s raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima (UNICEF, 2021.). Paušić i sur. (2013.) pojam „dijete s teškoćom“ objašnjavaju kao dijete koje ima određeno urođeno ili naknadno stečeno oštećenje različitog stupnja, koje može biti tjelesno, intelektualno ili neka druga vrsta oštećenja, kao što su oštećenje sluha, vida i govorne funkcije i slično. Djeca s teškoćama u razvoju, prema nekim podjelama, također uključuju djecu oboljelu od anksioznosti ili depresije kao rezultat stresnih životnih događaja (UNICEF, 2021.).

Teškoće u razvoju kod djece najčešće nazivamo odstupanjima u psihomotornom razvoju. Ukoliko teškoće ostanu prisutne i kasnije u razvoju, posebno tijekom razvoja komunikacije, govora i sensorike, može se govoriti o psihičkim i mentalnim odstupanjima djece. Velik broj djece u konačnici, unatoč postojanju odstupanja, dostigne pravilan razvoj. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je da dijete što prije započne s redovitom rehabilitacijom i nužnim terapijskim aktivnostima (Armano, 2018.). S obzirom na to da su prve tri godine života djeteta kritično razvojno razdoblje, nužno je otkrivanje teškoća u što ranijoj dobi. Ukoliko se teškoće ne identificiraju rano, one mogu ugroziti djetetov kasniji pravilan razvoj i imati dugotrajne negativne posljedice (Hauschild, 2017.). Kad se teškoće identificiraju, djeci je također potrebna pomoć i podrška roditelja i poticajna okolina u kojoj će moći umanjiti ili kompenzirati svoje teškoće.

Uzevši u obzir brojnost definicija i objašnjenja teškoća u razvoju, možemo zaključiti kako su teškoće u razvoju kompleksan i širok pojam koji obuhvaća mnoštvo različitih teškoća i oštećenja, a ima utjecaj na svakodnevno funkcioniranje djeteta. Društvo, prema tome,

treba ponajprije biti upoznato, a zatim senzibilizirano za potrebe djece s teškoćama u razvoju kako bi se stvorili adekvatni uvjeti u zajednici za njihov što potpuniji, pravilniji i inkluzivniji razvoj. Članak 23. Konvencije o pravima djeteta obavezuje sve strane koje su ratificirale Konvenciju, a među njima i Republiku Hrvatsku da djeci s teškoćama u razvoju osiguraju pristojan život i uvjete koji osiguravaju dostojanstvo, promiču samopouzdanje i olakšavaju djeci aktivno sudjelovanje u zajednici (UN, 1989.; prema Hauschild, 2017.). Osim toga, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom također daje snažan poticaj za promicanje ljudskih prava sve djece s teškoćama u razvoju (UNICEF, 2017.). Dakle, radi se o društvenoj skupini, čija se prava, što i jest nužno, promiču i štite međunarodnim pravnim propisima. Zemlje koje usvajaju te propise integriraju ih u svoj pravni sustav i na taj način društvo i kroz zakonski okvir daje podršku inkluziji i cjelovitom razvoju djece s teškoćama.

U Republici Hrvatskoj trenutno živi oko 32 000 djece s teškoćama u razvoju, dok se svake se godine u Hrvatskoj rodi preko četiri tisuće djece s rizikom od odstupanja u razvoju (UNICEF, 2022.). U Hrvatskoj invaliditet, kao i teškoće u razvoju, uvažavamo kroz socijalni model. Socijalni model podrazumijeva da invaliditet nije individualni problem osobe s invaliditetom, već pitanje šireg društvenog konteksta. Zbog prepreka u društvu, osobe s invaliditetom nemaju ravnopravan položaj u odnosu na osobe bez invaliditeta. Na društvu je da ukloni prepreke u što većoj mjeri i radi na izjednačavanju osoba s invaliditetom i onih bez invaliditeta (British Council of Disabled People; BRAIN.HE; 2010.; prema Turčić, 2012.). To je moguće samo uz višestruko djelovanje na svim razinama društva; na razini vlasti kroz donošenje propisa, strategija i mjera uklanjanja prepreka, na razini stanovništva u smislu podizanja svijesti, senzibilizacije i rušenja predrasuda te na razini same djece s teškoćama u razvoju, kroz edukacije i besplatne psihosocijalne usluge s ciljem osnaživanja za punopravno sudjelovanje u društvu.

1.1.2. Vrste teškoća u razvoju

Teškoće u razvoju širok su pojam koji obuhvaća velik broj različitih vrsta teškoća, od kojih su neke toliko specifične da se ne mogu svrstati u pojedinu kategoriju. Kako se teškoće u razvoju kod djece sve više proučavaju, sve je teže odrediti široke kategorije teškoća u razvoju kojima bi zatim pojedine teškoće bile pridružene. Općenito, teškoće možemo podijeliti na tjelesne, intelektualne, teškoće koje se manifestiraju kroz probleme u ponašanju i učenju, kao i višestruke teškoće u razvoju (Osnovna škola Korenica, 2022.). Ipak, ova podjela svakako nije dovoljno obuhvatna pa teškoće možemo podijeliti i šire. Naime, jednu takvu podjelu nudi nam Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja (NN 63/2008) koji djecu s teškoćama u razvoju dijeli na:

1. djecu oštećenoga vida;
2. djecu oštećenoga sluha;
3. djecu s poremećajima govorno-glasovne komunikacije;
4. djecu s promjenama u ličnosti uvjetovanim organskim čimbenicima ili psihozom;
5. djecu s poremećajima u ponašanju;
6. djecu s motoričkim oštećenjima;
7. djecu sa smanjenim intelektualnim sposobnostima;
8. djecu s autizmom;
9. djecu s višestrukim teškoćama u razvoju;
10. djecu sa zdravstvenim teškoćama i neurološkim oštećenjima (dijabetes, astma, bolesti srca, epilepsija i slično).

Pri tome, Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja teškoće u razvoju dijeli na lakše i teže teškoće. Lakšim teškoćama djece smatraju se slabovidnost, naglušnost, otežana glasovno-govorna komunikacija, promjene u osobnosti djeteta uvjetovane organskim čimbenicima ili psihozom, poremećaji u ponašanju i neurotske smetnje, motorička oštećenja (uz djelomičnu pokretljivost bez pomoći druge osobe) i smanjene intelektualne sposobnosti. S druge strane, teže su teškoće: sljepoća, gluhoća, potpuni izostanak govorne komunikacije, motorička oštećenja (kod kojih postoji nužnost

pomoći druge osobe ili elektromotornog pomagala), značajno snižene intelektualne sposobnosti, autizam te višestruke teškoće (Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja, NN 63/2008). Svoj djeci s teškoćama u razvoju zajamčena su jednaka prava propisana zakonskim propisima, no razlikovanje i upoznatost s različitim vrstama teškoća predstavljaju nužnost za sve stručnjake koji rade s djecom, ali i za društvo u cjelini. Nadalje, specifične potrebe djece s teškoćama u razvoju ovisno o vrsti njihove teškoće mogu predstavljati izazov njihovim obiteljima, stručnim radnicima i široj okolini. Neke teškoće, na prvu skrivene (poput autizma, ADHD-a i intelektualnih teškoća), mogu biti tretirane kao neposlušnost ili „neodgojenost“ djece, što samo pojačava stigmatu ovih vrsta teškoća, djece koja se s njima suočavaju i njihovih obitelji. Prema tome, upoznavanje s vrstama teškoća kod djece, njihovom značenju, karakteristikama i učestalosti prvi je korak ka osjetljivijem i inkluzivnijem društvu, kao potpori odrastanju i napretku djece s teškoćama u razvoju.

1.1.3. Specifičnosti razvoja djece s teškoćama u razvoju

Razvoj djece s teškoćama u razvoju obilježen je mnoštvom aktivnosti koje im pomažu doseći jednaku razinu razvoja u odnosu na djecu bez teškoća. U tome najveću ulogu imaju bliske osobe i prijatelji zato što djetetova percepcija vlastitog napretka ovisi o povratnim informacijama koje dobiva od bliže okoline (Tatalović Vorkapić, 2013.). Kod djece s teškoćama u razvoju prisutne su specifičnosti na različitim aspektima njihovog razvoja. Te se specifičnosti trebaju uzeti u obzir u pripremi i provedbi terapija i programa usmjerenih njihovom osnaživanju i pravilnom razvoju.

Svaka vrsta teškoće u razvoju može rezultirati određenim specifičnostima u ukupnom razvoju djece s teškoćama. Primjerice, ukupni razvoj slijepe i slabovidne djece u ranom djetinjstvu često kasni. Kašnjenje je najčešće u području grube i fine motorike, koordinacije te posljedično u razvoju grafomotorike. To kašnjenje može biti vidljivo i tijekom ranog školskog perioda. Djeca s oštećenjem vida često pokazuju smanjene socijalne vještine, nesigurna su i vrlo često pasivna, a osim toga, mogu razviti i osjećaj osobne nekompetentnosti zbog stalnog primanja pomoći (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021.). Prema tome, oštećenje vida nije samo medicinski problem, već je i

psihološki, edukacijski i socijalni (Galić-Jušić, 2004.). S druge strane, gluha djeca i djeca s oštećenjem sluha, zbog otežanog pristupa onome što se govori, često imaju poteškoća u razumijevanju govornog jezika te usmenom izražavanju. Djeca s oštećenjem sluha vrlo često kasne u obrazovnom kontekstu te postižu slabiji obrazovni uspjeh (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021.) te ispoljavaju psihosocijalne probleme (Marschark, 1993.; prema Kuhn i Pribanić, 2009.). Važno je istaknuti da kod većine djece s oštećenjem sluha, lošiji uspjeh u školi nije posljedica smanjenog intelektualnog funkcioniranja, nego neusvojenosti jezika koji je temelj cjelokupnog obrazovanja. Kod djece s poremećajima govorno-glasovne komunikacije najčešće su specifičnosti razvoja u području usvajanja tehnike čitanja, pisanja i računanja, nemogućnosti pamćenja i razumijevanja duljih, složenih rečenica i otežanom razumijevanju jezično postavljenog matematičkog zadatka. Često postižu slabiji obrazovni uspjeh u gotovo svim nastavnim predmetima. Kod djece s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima, javljaju se specifičnosti u razvoju motorike, u izostanku ili smanjenoj snazi, brzini, izdržljivosti, gipkosti, preciznosti, ravnoteži i koordinaciji, senzornim vještinama i osjetljivosti (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021.). Djeca kasne u društvenom i emocionalnom razvoju te u govoru, pa je stoga bitno pažnju usmjeriti na razvoj socijalnih vještina kako se kod djeteta s motoričkim teškoćama ne bi javio osjećaj manje vrijednosti, niskoga samopoštovanja, ali i moguće socijalne izolacije od strane vršnjaka (Zrilić, 2013.; prema Andrijić, 2018.). Nadalje, razvojne osobitosti učenika s intelektualnim teškoćama očituju se u i drugim razvojnim područjima, poput emocionalnog razvoja, razvoja ličnosti, moralnog razvoja i snalaženja u novim situacijama (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021.). Individualne razlike u vještinama emocionalne regulacije djece s intelektualnim teškoćama često predstavljaju izvor ranjivosti ili otpora u psihosocijalnoj prilagodbi. Za dobru prilagodbu važno je da dijete reagira na prikladan način, koristeći prikladne emocije i da ima mehanizme regulacije koji omogućuju učinkovito upravljanje emocijama kako bi dijete postiglo svoje ciljeve i uskladilo se s okolinom (Macuka i sur., 2012.). Nadalje, razvojne specifičnosti djece s poremećajem iz spektra autizma uključuju ponajprije specifičnosti socijalnog razvoja. Djeca s autizmom na socijalnom planu razvijaju se vrlo slabo ili imaju vrlo sužen krug ljudi s kojima prihvaćaju socijalne interakcije. Osim toga, kod djece s

autizmom slabije su razvijene i komunikacijske vještine. Vrlo često imaju značajne teškoće u svakodnevnom funkcioniranju, obzirom na sklonost rutinama i repetitivnim ponašanjima. Djeca s autizmom suočavaju se i s poteškoćama na području mišljenja, pamćenja i pažnje (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021.).

Neke od navedenih specifičnosti razvoja zajedničke su gotovo svoj djeci s teškoćama u razvoju, a to su ponajprije specifičnosti razvoja u kontekstu obrazovnog procesa te razvoja socijalne prilagodbe. Razvoj ove djece u obrazovnom smislu teče sporije zbog njihovih specifičnih potreba koje često u kolektivu mogu biti zanemarene i neadekvatno prepoznate. Kao moguće rješenje nudi se edukacija djece s teškoćama u razvoju u okruženju koje je u potpunosti njima prilagođeno, kao što je Centar za odgoj i obrazovanje Dubrava u Zagrebu, no takvo obrazovanje ide nauštrb inkluziji. Naime, djeca u takvim ustanovama zaista lakše nadiđu teškoće u obrazovanju, no takvo okruženje pridonosi većoj segregaciji, što rezultira slabijem razvoju socijalnih vještina i vještina socijalne prilagodbe. Osim toga, teškoće u razvoju gotovo se nikad ne javljaju izolirano, bez utjecaja na više aspekata djetetova funkcioniranja. Iz tog je razloga, u procesu rada s djecom s teškoćama, u edukaciji i rehabilitaciji, potrebno s pažnjom uzeti tu činjenicu u obzir i osigurati djeci holistički pristup s posebnom pozornošću na teškoće i posljedice istih u njihovom razvoju.

1.1.4. Sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u izvanškolskim i aktivnostima slobodnog vremena

Djeca s teškoćama u razvoju sudjeluju u izuzetno mnogo aktivnosti izvan škole, koje uglavnom uključuju terapijski i rehabilitacijski rad. Najčešće nemaju vremena, volje ili snage sudjelovati u drugim, rekreativnim i sportskim aktivnostima. Istraživanja pokazuju da su rekreativne aktivnosti djece s teškoćama u razvoju manje raznolike i uključuju manje društvene interakcije u odnosu na aktivnosti djece bez teškoća (Margalit, 1981., prema King i sur., 2010.). Nadalje, istraživanje koje su proveli Züll i sur. (2019.) pokazuje da bi više od 70% djece s teškoćama u razvoju htjelo sudjelovati u više tjelesnih aktivnosti nego što to ima priliku. Taj podatak upućuje na izostanak ili smanjenu pristupačnost aktivnosti

slobodnog vremena. Također, King i sur. (2010.) ističu kako djeca s teškoćama u razvoju manje sudjeluju u aktivnostima koje potiču razvoj vještina u odnosu na vršnjake bez teškoća, a osim toga, ona općenito izražavaju manje zadovoljstva prilikom sudjelovanja u rekreativnim i aktivnostima slobodnog vremena u odnosu na vršnjake. Bitan faktor sudjelovanja djece u aktivnostima slobodnog vremena jest i udaljenost mjesta održavanja pojedine aktivnosti od mjesta stanovanja. Sukladno tome, djeca s teškoćama rjeđe sudjeluju u rekreativnim i sportskim aktivnostima ukoliko su im udaljene od mjesta stanovanja. Kranjčina (2020.) u rezultatima svojeg istraživanja ističe kako djeca s teškoćama u razvoju rijetko sudjeluju u znanstvenim radionicama, borilačkim vještinama, glazbenoj školi, snježnim sportovima i volontiranju. Mnoštvo je autora utvrdilo da djeca s teškoćama općenito sudjeluju u manje izvannastavnih aktivnosti u odnosu na vršnjake bez teškoća u razvoju (King i sur., 2010.; Sanches-Ferreira i sur., 2019., Leutar i Buljevac, 2020.).

S druge strane, brojni autori vide prednosti sudjelovanja djece s teškoćama u razvoju u rekreativnim aktivnostima. Njihovo bi se opće stanje, prema Petrinović (2014.; prema Bašić, 2021.), inkluzijom u sportske aktivnosti iznimno poboljšalo jer bi rekreacija i razonoda pozitivno utjecale na njihovo samoostvarenje i uključivanje u društvo. Osim toga, sportske i rekreativne aktivnosti unapređuju spretnost i koordinaciju, jačaju mišiće i unapređuju socijalne i komunikacijske vještine (Sindik, 2008., Prskalo i sur., 2014., Nović, 2017.). Uzevši u obzir mnoštvo dobrobiti koje tjelesna i rekreativna aktivnost imaju za djecu s teškoćama u razvoju, zabrinjavajuć je podatak o izuzetno malom broju djece koja u takvim aktivnostima sudjeluju.

1.2. Sport

Pojam sporta podrazumijeva sve oblike tjelesnog vježbanja koji imaju za cilj unaprijediti tjelesne i mentalne sposobnosti, stvaranje društvenih odnosa ili ostvarivanje rezultata na natjecanjima (Vijeće Europe, 1992.). Sport obuhvaća proces pripreme za sudjelovanje u natjecateljskim aktivnostima, same sportske aktivnosti, odnose koji se razvijaju tijekom baljenja sportom i razne norme i pravila ponašanja koja se usvajaju tijekom aktivnosti (Sutula, 2018.). Osim toga, sport predstavlja sistemski organiziran proces koji pozitivno utječe na pravilni psihofizički razvitak čovjeka (Anastasovski i sur., 2013.). Definicije sporta su brojne te neke od njih podrazumijevaju sport u užem, dok ga druge poimaju u širem smislu. Neki autori govore o sportu kao isključivo sportsko-kompetitivnoj aktivnosti, dok drugi uzimaju u obzir proces usvajanja pravila, međuljudske odnose i druge manje vidljive aspekte sporta. U konačnici, koja god da se definicija sporta uzme u obzir, kao zajednički se nazivnik ističe „aktivnost“, ponajviše ona tjelesna. Upravo sport i tjelesna aktivnost predstavljaju važan faktor za jačanje ljudskog zdravlja (Marojević, 2019.) te pomažu u prevenciji bolesti i unapređuju opće zdravlje (Čošić, 2015.; prema Marojević, 2019.). Osim toga, smanjuju rizike obolijevanja od depresije, pretilosti i dijabetesa (Warburton i sur., 2006., EU, 2007., Svjetska zdravstvena organizacija, 2010.; prema Geidne i Jerlinder, 2016.). Bavljenje sportom ima utjecaj na energiju, metabolizam i organizam, a s druge strane, utječe i na psihičko zdravlje ljudi. Osim toga, redovito bavljenje sportom smanjuje masnoću u krvi, snižava kolesterol te povećava kondiciju. Preporuka je stručnjaka sat vremena tjelesne aktivnosti dnevno. Smatraju to dovoljnim za poboljšanje kvalitete zdravlja ljudi (Fuček, 2020.).

Bavljenje sportom ponajprije podmiruje potrebu za kretanjem, što je posebno važno za djecu i njihov pravilan razvoj. Kretanjem djeca upoznaju svijet, istražuju okruženje i kroz pokret stječu kontrolu nad svojim tijelom (Sindik, 2009.). Fizička aktivnost dokazano ima utjecaj na jačanje mišića, jačanje koštane mase te razvoj spretnosti kod djece (Sindik, 2008.). Andrijašević (2004.) također ističe važnu ulogu tjelesne aktivnosti za očuvanje i poboljšanje zdravlja osoba s nekim oštećenjem zdravlja. Osim na tjelesno zdravlje, sport ima velik doprinos za psihičko zdravlje ljudi. Mnoštvo autora naglašava doprinos sporta i

drugih fizičkih aktivnosti pozitivnim psihološkim stanjima pojedinca (Biddle i sur., 2000.; Weinberg i Gould, 2003.; Biddle i Mutrie, 2008.; prema Bloodworth i sur, 2011.). Autori, između ostalog, govore i o pozitivnom utjecaju sporta na aktivnost i kvalitetu života osoba s neurološkim invaliditetom (Sahlin i Lexell, 2015.). Osim toga, sport pridonosi lakšem nošenju sa stresom. U borbi protiv stresa, tjelesna aktivnost nam pomaže kao način izbacivanja negativne energije iz organizma (Fuček, 2020.). Neki autori idu još dalje s istraživanjem dobrobiti sporta i tjelesne aktivnosti pa tako Krželj (2009.) navodi kako sport u svojoj biti nije samo kompetitivan, već da u njemu postoji potencijal da bude korišten kao odgojno-obrazovno sredstvo. Blažević i Lukšić (2007.) također ukazuju na vrijednost sporta u obrazovnom i odgojnom procesu. Naime, autori objašnjavaju kako bavljenje sportom potiče rad misaonih procesa te iziskuje razvoj organizacijskih vještina, odnosno balans između sportske aktivnosti i školskih obaveza. Smatraju kako oboje ima utjecaj na obrazovni uspjeh djeteta, obzirom da dijete razvija mentalne, ali i organizacijske sposobnosti koje su u obrazovnom procesu od velikog značaja.

Važnost sporta vidljiva je i na području razvoja inkluzije u društvu. Naime, autori Đonlić, Marušić-Štimac i Smojver-Ažić (2005.; prema Bašić, 2021.) ističu kako kroz sportske aktivnosti djeca, a tako i odrasli, uče poštivati međusobne razlike te prihvaćati druge. Napominju kako se naučeno prenosi s generacije na generaciju te tako sport na dugoročno osigurava povećanje inkluzivnosti društva.

Sport je, dakle, raznoliko shvaćen koncept koji karakterizira više ili manje organizirana tjelesna aktivnost. Nepobitne su prednosti bavljenja sportom, kako u dječjoj, tako i u odrasloj dobi, a iste su vidljive na gotovo svim aspektima razvoja djece i funkcioniranja odraslih osoba. Ipak, sport sam po sebi ne predstavlja vrstu terapije niti cjelovite rehabilitacijske aktivnosti, već služi kao kvalitetna nadopuna klasičnim metodama liječenja, rehabilitacije i unapređenja zdravlja. Osim toga, sport može služiti kao rekreativno sredstvo, društvena aktivnost te jedna od metoda team-buildinga. Svestranost sporta omogućava korištenje istog u najrazličitije moguće svrhe, a za potrebe ovoga rada, sagledat ćemo specifične dobrobiti koje sport ima za djecu s teškoćama u razvoju u pripremi za neovisno življenje.

1.2.1. Važnost sporta u razvoju djece s teškoćama u razvoju

Kako bavljenje sportom ima raznolike prednosti i dobrobiti za zdravlje i opće stanje ljudi, nužno je sagledati značaj sportskih aktivnosti u kontekstu djece s teškoćama u razvoju. Stručnjaci i istraživači koji se bave proučavanjem učinaka koje sport ima na ovu skupinu djece ističu nekoliko bitnih stvari. Ponajprije, naglašavaju kako bavljenje sportom na djecu s teškoćama djeluje rehabilitacijski te povećava snagu i izdržljivost (Tomažin, 2015.) te doprinosi razvoju osnovnih motoričkih sposobnosti (Sindik, 2008.). Brojni autori govore o sportu kao sredstvu koje služi kao nadopuna rehabilitaciji invaliditeta i teškoća u razvoju (Heath i Fentem, 1997.; prema Martin, 2006.) Osim toga, navode terapijske učinke bavljenja sportom, poput razvoja grube motorike, poboljšanje ravnoteže i koordinacije te unapređenje kardiovaskularnog zdravlja (Shields i Synnot, 2016.).

Osim značajnih potencijala za tjelesni napredak djece s teškoćama u razvoju, sport ima i značajne socijalizacijske potencijale, jer razvija osjećaj pripadnosti i uključenosti, omogućava sudjelovanje u socijalnim interakcijama te razvoj društvenosti (Sindik, 2008.). Sportska aktivnost pozitivno djeluje na razvoj socijalizacijskih procesa pojedinca, nudi modele za identifikaciju i razvija poželjne osobine (Sindik, 2009.). Nadalje, kod djece s teškoćama u razvoju, bavljenje sportom doprinosi unapređenju sposobnosti socijalne prilagodbe (Ozsoy i sur., 1988.; prema Kizar i sur., 2015.). Ona najčešće imaju vrlo reduciranu socijalnu mrežu te su rijetko u kontaktu s djecom izvan njihove škole ili terapijske grupe. Takvo okruženje ne pridonosi razvoju njihovih socijalnih vještina, socijalne prilagodbe i inkluzije te se sport na tom području prikazuje kao izvrsno rješenje za postizanje napretka. Tijekom bavljenja sportom, dijete surađuje s drugima i tako podmiruje potrebe za sigurnošću, ljubavlju, samoostvarenjem i pripadanjem (Sindik i Brnčić, 2012.). U zajedničkoj igri djeca se uče međusobno uvažavati i poštivati te se na taj način socijaliziraju. Autori Prskalo i sur. (2014.) i Blažević i Lukšić (2007.) također spominju važnost sporta za socijalizaciju djece. Naime, u sportskim aktivnostima djeca sudjeluju s drugom djecom, zajedno se igraju, poštuju ista pravila, razvijaju odnose u timu i stvaraju prijateljstva. Ovi i brojni drugi autori (Brustad, 1992.; Weiss i Smith, 1999.; Weiss i Stuntz, 2004.; prema Martin, 2006., Sindik, 2009., Bartoš, 2013.) ističu nepobitnu

važnost sporta za socijalizacijski napredak djece. Osim toga, autori ističu i potencijale sporta u području razvoja bitnih životnih vještina i navika. Perkins i Noam (2007.; prema Celenk, 2021.) naglašavaju kako sport pospješuje samostalnost i unaprjeđuje životne vještine djece.

Stručnjaci koji rade s osobama s invaliditetom i djecom s teškoćama u razvoju trebaju poticati bavljenje sportom, jer ono pruža mnogobrojne dobrobit, a osim toga, podiže kvalitetu života. Sve se više razvijaju sportski programi namijenjeni posebno za djecu s teškoćama u razvoju. Posebno educirani i motivirani stručnjaci nude sportske i rekreativne aktivnosti prilagođene djeci s određenom vrstom teškoće u razvoju. Neki od takvih programa su sportski INpuls, HanbALL IN, Judo klub "Fuji" i brojni drugi programi i sportski klubovi namijenjeni djeci s intelektualnim teškoćama, autizmom i drugim oblicima teškoća. Ovakvi programi višestruko doprinose razvoju ove skupine djece. Omogućavaju im kvalitetniji motorički i psihosocijalni razvoj, inkluziju i, u konačnici, doprinose prepoznatljivost vještina i sposobnosti djece s teškoćama u razvoju u društvu.

Autori Heath i Fentem (1997.; prema Martin, 2006.) ističu kako posljedice fizičke neaktivnosti pogoršavaju teškoće s kojima se osobe s invaliditetom susreću. Nalaz je primjenjiv i na djecu s teškoćama u razvoju. Fizička neaktivnost šteti djeci s teškoćama u razvoju, kako u vidu motorike, tako i u vidu slabijeg psihosocijalnog razvoja. Izostankom iz sportskih aktivnosti, djeca gube priliku za dobivanjem svih potencijalnih dobrobiti sporta za svoj razvoj. S druge strane, Dykens, Rosner i Butterbaugh (1998; prema Bašić, 2021) navode kako sportska aktivnost pomaže djeci koja imaju fizičke teškoće u jačanju zdravih dijelova tijela te tako osnažuje djecu u kretanju unatoč teškoći s kojom se suočavaju. Osim toga, ranije navedeni autori ističu nebrojene pozitivne učinke sporta na pravilan razvoj djece s teškoćama u razvoju. Rezultati tih istraživanja predstavljaju važan argument za uključenje djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti. Snažan su poticaj roditeljima da svoju djecu uključe u sportske aktivnosti, stručnjacima koji se bave djecom teškoćama da osmisle i pokrenu sportske programe te u konačnici i samoj djeci koju je potrebno dodatno inspirirati i motivirati na bavljenje sportom.

1.2.2. Prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu

Unatoč dokazanim pozitivnim aspektima bavljenja sportom, većina djece s teškoćama u razvoju ipak nije uključena u sportske aktivnosti. Istraživanja pokazuju kako se ona manje kreću (Horgan, 2005.; prema Prskalo i sur. 2014.), imaju manje prijatelja od djece bez teškoća te da rjeđe sudjeluju u društvenim aktivnostima (Leutar i Buljevac, 2020.). Rezultati brojnih istraživanja (Brustad, 1992.; Heath i Fentem, 1997.; Weiss i Smith, 1999.; Weiss i Stuntz, 2004.; prema Martin, 2006., Dykens i sur., 1998.; prema Bašić, 2021.) upućuju na značajnu razinu tjelesne neaktivnosti osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Horgan (2005.) ističe kako se gotovo polovica djece obuhvaćene njegovim istraživanjem kreće manje od sat vremena dnevno. Posebno ukazuje na činjenicu slabog kretanja djece s teškoćama u razvoju, koja se kreću znatno manje u odnosu na prosjek.

Autori ističu neke prepreke uključivanju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti, kao što su odbijanje takve djece od strane sportskih klubova, izostanak stručnog znanja osoba koje provode sportske aktivnosti s djecom te strah roditelja da će se dijete, baveći se sportom, ozlijediti (Geidne i Jerlinder, 2016.). Osim toga, istraživanja pokazuju i velik utjecaj financijskih teškoća na donošenje odluke o uključanju djeteta u sportske aktivnosti (Offord, Lipman i Duku, 1998.; prema King i sur., 2003). Naime, sport predstavlja dodatan trošak roditeljima koji su već prethodno financijski opterećeni plaćanje brojnih terapija za svoju djecu, te im to može predstavljati otežavajući faktor prilikom uključivanja djece u sportske aktivnosti. Sportske aktivnosti najčešće provode klubovi koji traže plaćanje članarine što je svakako financijski teret roditeljima i predstavlja prepreku uključanju djece u sport. Nadalje, Andrijašević (2004.) u svojem istraživanju kao bitnu prepreku uključanju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti ističe nedostatak educiranog stručnog osoblja, neopremljenost ustanova te nedostatak financijskih sredstava. Osim toga, neke od prepreka autori prepoznaju i na razini same djece s teškoćama. Naime, između ostalog, navode nezainteresiranost djece za sudjelovanje u sportu (King i sur., 2003.). Za očekivati je da kod djece izostaje

motivacija i interes za bavljenje sportom s obzirom na količinu terapija i aktivnosti u koje se, pored redovitog obrazovanja, najčešće uključeni.

Zaključno, unatoč nebrojenim prednostima bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom, postoji mnoštvo prepreka istome na više društvenih razina. Djeca s teškoćama u razvoju u nedovoljnoj su mjeri uključena u sportske aktivnosti i na taj način nemaju priliku uživati sve dobrobiti koje bavljenje sportom nudi. Važno je da roditelji djece, pružatelji usluga, stručnjaci u spotu, ali i sama djeca spoznaju potencijale sporta i u konačnici djeluju u smjeru veće uključenosti djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti.

1.3. Neovisno življenje

Europska socijalna mreža (2011.) ističe kako u skrbi za osobe s invaliditetom nedvojbeno postoje dva suprotna modela. Tradicionalni model skrbi temelji se na rezidencijalnim ustanovama za dugotrajan smještaj, gdje je svakodnevna skrb pružena zajedno sa smještajem, hranom, društvenim životom i odgovaranjem na sve potrebe osobe s invaliditetom unutar ustanove. S druge strane, skrb u zajednici, kao preduvjet neovisnom životu osoba s invaliditetom, model je koji podržava osobe s invaliditetom u upravljanju vlastitim životima: stanovanjem, skrbi, hranom i društvenim životom (The European Social Network, 2011.). Dakle, oba modela pretpostavljaju podmirivanje svih potreba osoba s invaliditetom, no u različitom kontekstu. Dok tradicionalni model podrazumijeva institucionalizaciju i nisku razinu neovisnosti, skrb u zajednici pretpostavlja deinstitutionalizaciju i visoku razinu neovisnosti osoba s invaliditetom.

Djeca s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom teže što većoj neovisnosti u svakodnevnom funkcioniranju pa je nužno da strukture u društvu nude poticajnu okolinu za osobni rast i razvoj te osamostaljivanje. Nužno je da zajednica bude ustrojena na način da maksimalizira pristupačnost svih svojih servisa, institucija i usluga osobama s invaliditetom. S druge strane, nužno je da osobe s invaliditetom tijekom odrastanja steknu određene vještine, znanja i sposobnosti kako bi mogli neovisno živjeti u zajednici. Pristupačnost i usluge u zajednici te osobni kapaciteti osoba s invaliditetom faktori su koji

značajno doprinose deinstitucionalizaciji i punopravnom sudjelovanju osoba s invaliditetom u zajednici.

1.3.1. Koncept neovisnog življenja

Pokret neovisnog življenja koncept je koji najšire podrazumijeva neovisno življenje i punopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici, uz uvjet da je zajednica razvila potrebne i prikladne preduvjete koji to omogućuju. Pokret neovisnog življenja utemeljen je na filozofiji neovisnog življenja, koja se sastoji od pet značajki: pravo na izbor, kontrola vlastitog življenja, donošenje odluka, vlastita odgovornost za donošenje odluka i pravo na pogrešku (Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske (u daljnjem tekstu: SOIH), 2011.). Neovisno življenje podrazumijeva da osobe s invaliditetom imaju pravo na jednake izbore, kontrolu u svojem životu i sve slobode koje pripadaju svim ljudima. Iako to ne znači potpunu neovisnost o drugima i zajednici, to znači da se svaka praktična pomoć koja je osobama s invaliditetom potrebna treba temeljiti na njihovim vlastitim izborima, željama i specifičnim individualnim potrebama (SPECTRUM Centre for Independent Living, 2018.). Tome u prilog, članak 19. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom prepoznaje pravo osoba s invaliditetom na samostalan život i na punopravno sudjelovanje u zajednici (Kekez Koštro, 2012.). Osim toga, Konvencija objašnjava neovisnost kao oblik osobne autonomije koji znači da osoba s invaliditetom ima mogućnost izbora i kontrole nad svim odlukama vezanim za stil svojeg života i dnevne aktivnosti.

Pokret neovisno življenja relativno je nov filozofski koncept koji se započeo razvijati šezdesetih godina u Kaliforniji, na sveučilištu Berkley. Utemeljen je na socijalnom pristupu osobama s invaliditetom i čini otklon od tradicionalnog medicinskog pristupa. U duhu pristupa socijalnog modela invaliditetu ističe se da su osobe s oštećenjima 'invalidi' zbog arhitektonskih barijera i negativnih stavova, predrasuda i diskriminacije u društvu (Mihanović, 2011.), a ne isključivo zbog postojanja invaliditeta. Koncept neovisnog življenja, usvajanjem Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, shvaćen je unutar modela invaliditeta kao jedno od ljudskih prava.

Republika Hrvatska slijedila je pokret neovisnog življenja, a osobe s invaliditetom počele su osnivati udruge kroz koje se paradigma invaliditeta preusmjerila s osobne na društvenu (SOIH, 2011.). Od donošenja Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, u Republici Hrvatskoj došlo je do pozitivnih pomaka u smjeru jačanja neovisnog življenja i smanjenja institucionalizacije, a samim time i jačanja njihove samostalnosti (Hrvatski savez udruga cerebralne i dječje paralize, 2021.). Prema tome, neovisno je življenje koncept koji djeluje na više razina, poštujući integritet osoba s invaliditetom i stavljanje ljudskih prava na prvo mjesto. Osim toga, koncept počiva na jasno određenim ciljevima, a to su osnaživanje i podržavanje integriteta osoba s invaliditetom s ciljem izjednačavanja mogućnosti i položaja u odnosu na osobe bez invaliditeta. Navedeni se ciljevi postižu u zajednici ponajprije kroz uklanjanje i smanjivanje prepreka u društvu (SOIH, 2011.).

1.3.2. Priprema djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje

Zajednica je odgovorna za postizanje promjena u vidu jačanja pristupačnosti osobama s invaliditetom u svrhu omogućavanja njihovog neovisnog življenja. S druge strane, nužno je i da same osobe s invaliditetom budu pripremljene i osposobljene za samostalan život. Kako bi se to postiglo, moguće je djelovati kroz razvijanje važnih vještina već kod djece s teškoćama u razvoju, koje će im kasnije činiti bazu i resurs u započinjanju neovisnog življenja.

Autori ističu neke vještine koje je važno da steknu djeca s teškoćama u razvoju, a nužne su za neovisno življenje. Između ostalog, ističu socijalne vještine, vještine održavanja kućanstva, obrazovni status i svakodnevne životne vještine (NSW Government, 2019.). Osim toga, među važnijim vještinama ističu se održavanje osobne higijene i zdravlja, financijska pismenost, komunikacijske i socijalne vještine (Anderson, 2014.), vještine snalaženja u novim situacijama i vještine samoregulacije i upravljanja vlastitim ponašanjem (PACER Center, 2014.). Dakle, autori ističu mnoštvo vještina koje je nužno usvojiti kako bi djeca s teškoćama u razvoju bila kvalitetno pripremljena za neovisno življenje.

Roditeljski odgoj, obrazovni sustav i institucije predstavljaju kontekst unutar kojeg djeca primarno mogu usvojiti neke vještine važne za njihovu što veću samostalnost. Osim toga,

važno je istaknuti i uključivanje djece u sportske aktivnosti kao važan faktor u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Ranije navedeni autori (Blažević i Lukšić, 2007., Sindik, 2009., Bilić-Prčić, 2014., Ozsoy i sur, 1988.; prema Kizar i sur., 2015., Perkins i Noam, 2007.; prema Celenk, 2021.), kao i brojni drugi, naglašavaju značajne dobrobiti koje sportska aktivnost ima za djecu s teškoćama u razvoju. Sukladno tome, prepoznaje se potencijal sporta u kontekstu pripreme djece za neovisno življenje kroz jačanje motoričkih sposobnosti, socijalizacije i socijalnih vještina te pomaže u unapređivanju životnih i vještina nužnih za stjecanje što veće samostalnosti za život u zajednici.

Važnost pripreme djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje može biti zanemarena i neprepoznata kao zadatak roditelja, stručnjaka koji rade s djecom i obrazovnih ustanova jer se često omogućavanje neovisnog življenja prepoznaje kao odgovornost zajednice u vidu uklanjanja prepreka bilo koje vrste i povećavanje pristupačnosti postojeće infrastrukture. Ipak, nužno je da djeca još u djetinjstvu budu poučavana i osnaživana za neovisno življenje kako bi im prilagodba prilikom prelaska na samostalan život u zajednici bila što jednostavnija. S druge strane, treba uzeti u obzir kako neće sva djeca s teškoćama u razvoju u odrasloj dobi biti osobe s invaliditetom (naime, kako je i ranije rečeno, teškoće u razvoju same po sebi ne podrazumijevaju život s invaliditetom u odrasloj dobi – pa se s obzirom na to koncept neovisnog življenja ni neće odnositi na njih), a isto tako i kako neće sva djeca s teškoćama u razvoj imati prilike za neovisno življenje u odrasloj dobi. Ipak, stjecanje vještina nužnih za neovisno življenje zasigurno može podići razinu samostalnosti djece te imati pozitivan utjecaj na brojne aspekte njihovog života, pa je važno da djeca s teškoćama u razvoju žive u okruženju u kojem im je, u obiteljskom, obrazovnom i svakom drugom kontekstu, omogućena priprema za neovisno življenje.

2. CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj rada je istražiti doprinos i prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu.

Postavljena su dva istraživačka pitanja:

1. Kakav je doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje?
2. Koje su prepreke uključenju djece s teškoćama u razvoju u sportu?

3. METODA

3.1. Sudionici

Populacija obuhvaćena ovim istraživanjem su stručnjaci koji provode sportske aktivnosti s djecom s teškoćama u razvoju. Ova je populacija izabrana zbog pretpostavke da stručnjaci posjeduju određena stručna znanja koja su potrebna da bi dali relevantne informacije koje se od njih u ovom istraživanju traže. Izabrani su stručnjaci koji provode sportske aktivnosti s djecom jer oni iz neposrednog iskustva mogu ocijeniti doprinos sporta u pripremi za neovisno življenje te prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu te se stoga smatraju najinformativnijim sudionicima.

Metoda uzorkovanja kojom se došlo do stručnjaka jest neprobabilistička metoda namjernog uzorka. Namjerni uzorak je, prema Milas (2009.), uzorak kojim se odabir ispitanika može prilagoditi procjeni istraživača. Prema tome, istraživač je taj koji određuje neke kriterije prema kojima uključuje sudionike u svoje istraživanje. Dakle, istraživač bi trebao imati potrebna znanja na temelju kojih će kvalitetno procijeniti koji sudionici bi bili najidealniji informatori, a osim toga, mora biti dublje upoznat sa samim područjem istraživanja. Ranije stečeno znanje o temi koristi se kako bi proces provođenja istraživanja i odabira sudionika bio ekonomičniji i brži (Milas, 2009.). Kroz određivanje kriterija za uključivanje stručnjaka u istraživanje bit će postignuta najveća moguća informativnost sudionika, što i jest jedan od ideala koji se kvalitativnim istraživanjem nastoji postići.

Tehnika koja se koristila pri odabiru ispitanika jest tehnika kritičnog slučaja. Korištenje ove tehnike omogućava da se prema nekim obilježjima odabiru ispitanici koji su u kontekstu predmeta istraživanja najinformativniji. Ključna obilježja korištena za potrebe ovog istraživanja bila su minimalno jednogodišnje iskustvo provođenja sportskih aktivnosti s djecom s teškoćama u razvoju te vrste teškoća u razvoju s kojima stručnjaci rade.

U istraživanju je sudjelovalo šest sudionica i jedan sudionik, prosječne dobi 42 godine (raspon dobi između 34 i 52 godine). Petero sudionika ima između 5 i 10 godina iskustva, dok troje ima više od 10 godina iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju. U istraživanju su sudjelovala tri kineziologa, jedan logoped, dva socijalna pedagoga i jedan rehabilitator.

3.2. Postupak provedbe istraživanja

Kako bi se dobili odgovori na istraživačka pitanja i postigao cilj istraživanja, bilo je potrebno provesti intervju s relevantnim sudionicima. Intervju je jedna od tehnika prikupljanja podataka tijekom provođenja kvalitativnog istraživanja. Prema Kannell i Cahn (1968.; prema Milas, 2009.), istraživački je intervju razgovor koji je, s ciljem dobivanja podataka relevantnih za istraživačka pitanja, inicirao intervjuer, a odvija se između dviju osoba. Intervju omogućava da se u tijeku istraživanja dobiju konkretna mišljenja, stavovi i iskustva sudionika bez da se na same sudionike značajno utječe.

Kako bi se došlo do potrebnih podataka, provedeni su polustrukturirani intervjui. Polustrukturirani intervju vrsta je intervju u kojem imamo unaprijed određena pitanja, ali intervjuer aktivno sudjeluje postavljanjem dodatnih potpitanja ili pitanja radi pojašnjenja (Griffiee, 2005.). Jedna od definicija polustrukturiranog intervju naglašava kako je to vrsta intervju svrha kojeg je stjecanje uvida u iskustva ljudi, a s ciljem dubljeg razumijevanja proučavane pojave (Kvale i Brinkmann, 2008.; prema Brinkmann, 2013.). Struktura i smjernice u polustrukturiranom intervjuu potrebne su jer omogućavaju da podaci dobiveni iz različitih intervju budu međusobno usporedivi, no ispitivaču je na raspolaganju određena fleksibilnost koja mu omogućava bolje shvaćanje stajališta,

iskustava i mišljenja ljudi (Guthrie, 2010.). Pitanja unutar polustrukturiranog intervjua nisu strogo konstruirana, već je dopušteno prilagođavati se sudioniku u svrhu dobivanja što više značajnih informacija potrebnih za istraživanje. Unaprijed su osmišljena glavna pitanja koja su vodič tijekom intervjua, a dodavanjem potpitanja kao nastavak razgovora i produbljivanje odgovora sudionika omogućena je spontanost i doživljaj intervjua kao gotovo svakodnevnog razgovora.

Intervjui su provedeni u travnju 2022. godine. Sudionici su kontaktirani e-mail porukama u kojima su dobili osnovne informacije o istraživanju te su pozvani odazvati se na sudjelovanje. Od 43 pozvana stručnjaka, njih 7 se odazvalo pozivu. Pet intervjua provedeno je uživo, jedan preko video poziva te jedan telefonskim putem. Svi su intervjui snimani putem diktafona na mobitelu prilikom čega su svi sudionici dali pristanak na snimanje.

3.3. Mjerni instrument

Polustrukturirani intervjui sastojao se od nekoliko cjelina, kao što su doprinos sporta razvoju životnih vještina djece, psihosocijalnom razvoju i razvoju nekih drugih vještina djece te prepreke uključenju djece s teškoćama u razvoju u sport. Na kraju intervjua ispitivana su neka obilježja sudionika koja su za ovo istraživanje procijenjena relevantnim, kao što je dužina radnog iskustva s djecom teškoćama u razvoju i vrste teškoća u razvoju koje djeca s kojom se stručnjaci bave imaju. Obilježja sudionika izabrana su kroz analizu potencijalne informativnosti sudionika s ciljem dobivanja što relevantnijih i bogatijih informacija. Pitanja o obilježjima sudionika nalazila su se na početku upitnika te su sudionici na njih odgovarali usmenim putem.

3.4. Obrada podataka

U svrhu obrade podataka, korištena je tematska analiza. Ova metoda kvalitativne obrade podataka ne osvrće se na objašnjenje konteksta ili značenja odgovora sudionika, već ih jasno i sistematično raspoređuje u općenitije i strukturirane, povezane, ali međusobno isključive teme. Tematska analiza omogućava nam dobivanje uvida u iskustva i subjektivnu stvarnost sudionika (Braun i Clarke, 2006.). Ova vrsta analize, prema Braun i Clarke (2006) uključuje šest koraka:

1. upoznavanje s podacima
2. generiranje početnih kodova
3. traganje za temama
4. pregled i provjera prepoznatih tema
5. određivanje i imenovanje tema
6. izrada izvješća

Kako bi se moglo pristupiti analizi važno je i po nekoliko puta iščitavati transkript, a osim toga, preporučljivo je nakon pročitano napravit kratki osvrt na pročitani transkript. Zatim se pristupa potrazi za početnih kodovima. Svaki odlomak ili dio odgovora sudionika imenujemo kodom koji mora biti povezan s istraživačkim pitanjem. Kod prema tome govori o čemu sudionik u pojedinom dijelu odgovora govori. Kodova može biti i nekoliko desetaka. Izuzetno sličnim kodovima dajemo zajednički naziv. U konačnici, iščitavamo kodove i tragamo za mogućim temama, koji predstavljaju tematski više jedinice te obuhvaćaju nekoliko kodova. Teme imenujemo i one predstavljaju jedinice koje čine cjelinu dobivenih podataka na pojedino istraživačko pitanje. Kao zadnji korak, radi se analiza i pisanje izvješća (Braun i Clarke, 2006.).

3.5. Etički aspekti istraživanja

Tijekom cijelog procesa provedbe istraživanja, vodilo se računa o etičkim aspektima istraživanja. Ponajprije, od sudionika je zatražen i dobiven informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Sudionici su pristanak dali usmenim putem, prije početka

intervjua i snimanja istog. O snimanju i svrsi istog su obaviješteni te su također dali usmeni pristanak. Sudionici su upoznati sa svrhom provođenja intervjua te im je rečeno kako će se podaci koristiti isključivo za analizu na grupnoj razini u kontekstu pisanja diplomskog rada. Sudionici su upoznati s dobrovoljnošću sudjelovanja te mogućnošću odustanka od istraživanja. Naglašen je aspekt povjerljivosti te je sudionicima rečeno da se, u skladu s aspektom zaštite privatnosti, neće objavljivati njihova imena i prezimena niti osobni podaci te njihov identitet ni na koji način neće moći biti utvrđen. Upoznati su s činjenicom transkribiranja i analize njihovih odgovora uz korištenje pridodanog broja i oznake sudionika bez njihovih osobnih imena. Sudionici su, u konačnici, upoznati s pravom uvida u rezultate istraživanja.

4. REZULTATI I RASPRAVA

U nastavku slijedi prikaz dobivenih rezultata na prvo istraživačko pitanje: **Kakav je doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje?**

TEME	KODOVI
Napredak u psihosocijalnom funkcioniranju	Razvoj pozitivne slike o sebi Razvoj socijalnih vještina Usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja Stjecanje prijateljstava
Napredak u tjelesnom zdravlju	Razvoj vještina grube i fine motorike Razvoj koordinacije Povećanje fizičke snage
Razvoj emocionalnih vještina	Poboljšanje emocionalne regulacije Razvoj emocionalne inteligencije
Kognitivni napredak	Unapređenje pažnje i koncentracije Razvoj samopercepcije
Integracija u društvo	Prihvaćenost djece u društvu Osjećaj pripadnosti obitelji zajednici Širenje socijalne mreže
Osposobljavanje za samostalan život	Stjecanje navike za zdravim životom Razvoj svakodnevne strukture Usvajanje svakodnevnih životnih vještina i navika

Rezultati istraživanja pokazuju kako je jedan od doprinosa sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje **napredak u psihosocijalnom funkcioniranju**. On se očituje u razvoju pozitivne slike o sebi: „Sport pridonosi jačanju samopouzdanja, vjere u sebe, bolje slike o samom sebi kod djece...“ (I1), „Nama je jako puno djece s cerebralnom prohodalo tu jer smo im rekli da mogu. Bitno je da ih se ne gleda onako.. a jadan, ne može... Oni tu shvate da mogu jako puno, da su sposobni za puno stvari i postanu toga svjesni. Počnu vjerovati u sebe. To je velika prednost ovog što radimo“. (I2), „...sport puno znači za nekakav bolji osobni rast, djeca su zadovoljnija sama sobom, sretnija su.“ (I4), „Oni s vremenom stječu samopouzdanje, veću sigurnost u sebe, veću kompetenciju...“ (I5). Osim toga, bavljenje sportom utječe na razvoj socijalnih vještina kod djece s teškoćama u razvoju: „Primjerice, kad su oni svi došli kod nas, oni su zapravo bili grupica individualaca, oni su bili mala grupica, ali se međusobno uopće nisu doživljavali potpuno su si bili nebitni. Kad bi nešto trebali, dolazili bi isključivo do nas, isključivo nama bi bacali loptu kad smo se igrali, uopće se nisu uvažavali, nisu se nešto pretjerano gledali, odbijali su bilo kakve suradnje. U krugu se ne bi htjeli dodavat' loptom, ne bi htjeli radit u paru uopće. Sad smo zapravo došli već do faze, ako sjedimo, ako radimo grupne aktivnosti, oni će se fokusirat' na ono dijete koje mi imenujemo, osloviti jedan drugog, obratiti mu se kad želi... Međusobno oni sad razgovaraju, igraju se zajedno i surađuju, a najbitnije, poštuju jedni druge.“ (I6), „Njima to postaje sve lakše, da priđu drugima, upoznaju se, daju ruku... pitaju jedni druge otkud su, koliko imaju godina... Zovu se imenom i druže.“ (I7), „Oni ne znaju za ruganje jedan drugome, ne postoji ruganje, a ovo drugo... Poštuju se, poštuju mene, kao autoritet, uče govoriti vi. Kod njih nema da će mi reći na ti.“ (I3), „Oni kad znaju da ovise jedan o drugome nekoj igri, oni su pomažu i rade skupa... Znači nastoje pratiti ritam i prilagodit' se drugome. Uče važnost tima, timskog rada i da trebaju jedni drugima pomagati da bi uspjeli.“ (I5). Nadalje, sport ima značajan doprinos za usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja: „Mislim da je vrlo bitan sport za usvajanje društvenom poželjnih ponašanja. Prije svega to je ono što svi mi koji smo bili u sportu smo ponijeli te vrijednosti, a općenito čovjek kroz sport jako puno nauči. Prije svega to je poštivanje jedno drugog, i to je što mi kroz sport djecu s teškoćama učimo da poštuju protivnika, kolegu, da da daju podršku, da

moraju čekati na red, da moraju poštivati pravila, da nema vikanja, nema guranja, nema tuče, nekakav fer play i to su sve životne vrijednosti koje oni prenose na svoj svakodnevni život.“ (I1), „Pa sad mislim, sport značajno utječe na usvajanje novih oblika ponašanja, poželjnih struktura što nam je prioritet i u grupnom radu to dolazi najviše do izražaja u aspektu kad oni funkcioniraju sa svojim vršnjacima, a ne samo s terapeutima i roditeljima i odraslim osobama. Pa ja vidim kod svojih klinaca baš veliko poboljšanje. Oni sad već znaju što smiju, što ne smiju, ne guraju se, ne varaju u igri, poštuju jedan drugog. A mislim da kod njih ima i manje tih nekih nepoželjnih ponašanja jer tu puno uče, funkcioniraju prema pravilima i nekako im to uđe u glavu, da...“ (I6), „Oni nauče da ne smiju nikog udarit', da ne smiju trgat' i bacat' stvari, da sve što se nalazi u dvorani je i njihovo i da tako treba poštivati te stvari, da treba tako postupati i prema drugim osobama i oni to u principu brzo shvate i jednostavno.. Primjene to u svakodnevnom životu.“ (I2). U pripremi za neovisno življenje važno je i stjecanje prijateljstava koje je isto tako jedan od doprinosa sporta: „Ima nekih koji žele, moraju pobijediti, ali rekla bih da 90 posto njih se tu više razvijaju nekakvi prijateljski odnosi, odnosi zajedništva, prihvaćenosti... To su njihovi prijatelji, kolege sa sporta, vesele se uspjesima jednih i drugih. Ta prijateljstva s vremenom budu sve čvršća i kvalitetnija...“ (I1), „I ta socijalizacija je odlična, oni dolaze pola sata prije treninga da bi se podružili... Ostaju poslije treninga.. druže se u slobodno vrijeme i roditelji i djeca...U principu nema djeteta koje tu ne stekne nove prijatelje.“ (I2), „Na primjer, evo, kad dajemo uputu za rad, koji prije skuži, oni su djeca koja savršeno čitaju sa usana, ali koji prvi skuži pomogne ovome drugome tako da definitivno mislim da su to puno čvršća prijateljstva nego kod djece koja čuju. Mislim da to puno bolje funkcionira. A što je najbolje, druže se i izvan treninga što znači da im ta prijateljstva ostaju ustvari. Bitno je za djecu baš to, da znaju kako je imat' prijatelje, razvijati povjerenje, ali nekad i tu neku skeptičnost, ustvari sami kontakt s ljudima. Posebno kod djece s intelektualnim teškoćama, njima su prijateljstva bitno iskustvo za nekakav kasniji život gdje će sami donosit' odluke i znati kome vjerovati kome ne, i tome slično...“ (I3).

Sudionici prepoznaju napredak u psihosocijalnom funkcioniranju djece s teškoćama u razvoju kao jedan od doprinosa sporta u njihovoj pripremi za neovisno življenje. Djeca s

teškoćama u razvoju pretežito provode vrijeme u krugu svoje obitelji ili na raznim terapijama i vježbama. Obitelj jest okruženje unutar kojeg se odvija psihosocijalni razvoj i socijalizacija djece, no za cjelovit razvoj djeteta potrebno je šire okruženje koje uključuje, između ostalog i sportske aktivnosti, koje su nužne za pravilan razvoj djeteta (Bašić, 2021.). U prilog ovom nalazu govore i rezultati brojnih istraživanja. Istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije (2003: prema Bubaš, 2017.) pokazuje kako sudjelovanje u igri i sportu pridonosi rastu samopouzdanja, olakšanju napetosti i razvoju bolje socijalne interakcije uz stjecanje prijateljstava. Uključenost u fizičke aktivnosti i sport može također biti poticaj za usvajanje drugih zdravih ponašanja kao što su nekonsumacija cigareta, alkohola i droga, nenasilno ponašanje i ostala društveno prihvatljiva ponašanja. Osim toga, sport pridonosi unapređenju socijalnih vještina djece s teškoćama u razvoju i razvoju bolje slike o sebi (Stanford Children's Health, 2022.). Rezultati se mogu objasniti kroz uzimanje u obzir činjenice da sport omogućava i zahtijeva sudjelovanje i rad u grupi te da ovakva vrsta sporta uči dijete na zajednički rad sa ostalom djecom i odraslima. Sport, osim toga, zahtijeva poštivanje drugih, suradnju i uvažavanje određenih pravila ponašanja (Tomažin, 2015.). Sportska aktivnost također kod djece s teškoćama razvija poželjne osobine, nudi pozitivne modele ponašanja te smanjuje učestalost neprihvatljivih oblika ponašanja (Marojević, 2019.).

Prema odgovorima ispitanika, kod djece s teškoćama u razvoju koja se bave sportom vidljiv je **napredak u tjelesnom zdravlju**. U tom kontekstu sudionici su naveli razvoj vještina grube i fine motorike: „Evo mi smo imali tu jednog dečka sedmi razred, on nije znao čučnut'... Mislim to je žalosno da dijete u toj dobi ne zna najjednostavniju radnju, kretnju napraviti'. I onda smo mi to vježbali i on je, mogu reći, relativno brzo to usvojio.“ (I7), „Neki roditelji su bili kao, joj di će to moje dijete... On Vam to ne može. A sad zna i držat' reket i igra tenis kao sva druga djeca.“ (I4), „Primjećujem kod njih, u fizičkom smislu se razlika vidi već nakon nekoliko treninga, od, ne znam, od krivog držanja do stopala do koljena, apsolutno cijeli taj sustav tijela od trupa prema dolje se poboljšava“ (I3), „Vrlo često roditelj dobije od doktora ispričnicu da dijete ne mora sudjelovati na nastavi tjelesnog u školi... I djeca vrlo često tek ovdje nauče osnove motorike, skočiti,

uhvatit nešto, hodati na prstima... te stvari oni prije nisu znali, nije se od njih tražilo, a sad ih bez problema obavljaju.“ (I4). Osim grube i fine motorike, primjećuju povećanje fizičke snage djece s teškoćama u razvoju: „Evo tu mogu uzet za primjer djeteta jednog malog koji je došao kod nas prije godinu i pol, koliko je napredovao. Došao je sa mamom, mama je bila njemu asistent na treningu i to je dijete čija je dijagnoza autizam sa još popratnim stanjima. Na početku je došao s mamom, njoj se skrivao iza leđa nije htio uopće sudjelovat' i morala mu se davati fizička potpora. Evo nakon godinu dana to je dijete koje samo ulazi u trening bez fizičke potpore, prolazi poligone koji se sastoje od raznih prepreka, prepona, gdje se mora noga dignuti visoko spustit' dolje, gdje mora poskočiti, gdje mora odraditi razne motoričke zadatke i tu se u biti vidio najveći napredak koliko dijete sa upornim radom, on je dijete koje je dolazilo svaki tjedan na trening, u tjelesnoj snazi napredovalo.“(I1). Također, kao bitan doprinos sporta ističu i razvoj koordinacije: „Temelj našeg programa je učenje padova, prevencija ozljeđivanja kod djece posebno kod djece s motoričkim teškoćama. Njih učimo takvim situacijama, da oni znaju postaviti se, past' a da se ne ozlijede.“ (I2), „A ono što je ovdje bitno jest da djeca postaju fizički jača, koordiniranija, posebno djeca s tjelesnim invaliditetom. Djeca koja su u kolicima na fizikalnoj terapiji često vježbaju noge... Mi ovdje forsiramo i ruke tako da postanu stabilniji. Ravnoteža im se poboljšava u cijelosti.“ (I7).

Kretanje je pretpostavka sudjelovanja u većini sportova. Sport nudi prostor i oblike aktivnosti koje pridonose razvoju motoričkih vještina kod djece. Sportska aktivnost pomaže djeci u izgradnji zdravih kosti, mišića i zglobova, a u konačnici djeluje na učinkovitu funkciju vitalnih organa, srca i pluća (Bašić, 2021.). Štrukelj (2021.) primjećuje kako upravo zahtjevi sporta pridonose razvoju motorike kod djece. Prilikom kretanja, u našem se organizmu pojačava aktivnost svih fizioloških funkcija što poboljšava njegovo funkcioniranje. Na taj način dolazi do izmjene tvari u organizmu te eliminacije štetnih tvari iz organizma (Marojević, 2019.). Nadalje, u tom kontekstu Sindik (2008.) objašnjava kako kretanje omogućava stvaranje veće gibljivosti, koordinacije i ravnoteže. Osim jačanja mišića i kostiju, sport utječe i na unutarnje organe. Marojević (2019.) objašnjava ovakav doprinos sporta tjelesnom zdravlju djece. Kretanje, napor i trčanje

ubrzavaju puls djeteta koje zatim diše češće i dublje, a mišići obavljaju naporniji rad. Pluća i srce na taj način dobivaju snagu i povećavaju svoju produktivnost (Marojević, 2019.).

Ispitanici u svojim odgovorima naglašavaju važnost **razvoja emocionalnih vještina** kod djece s teškoćama u razvoju koja se bave sportom. U tom aspektu navode poboljšanje emocionalne regulacije: „Oni s vremenom, uz tu strukturu i trening dosta lakše kontroliraju emocije.“ (I6), „Napreduju i u tim emocijama... Znaju izrazit' kad im je previše, primjerice plaču ako im je previše pa to razumijemo, nauče pokazati izrazom lica što misle pa nam to olakšava kod djece koja su neverbalna.“ (I6), „Sportska natjecanja su dobre situacije da se djeca naviknu na to da se nauče nosit' s tim situacijama koje i jesu svakodnevne da nauče se emocionalno regulirat' u školi i bilo kojoj društvenoj situaciji. Oni to ovdje dobiju i roditelji nam daju povratne informacije koje stvarno govore tom u prilog, da su velike promjene kod djece u smislu napretka.“ (I7), „Strukturirane aktivnosti im pomažu da se nauče nekim važnim vještinama i unaprijede emocionalnu regulaciju, da se nauče pokazivanju želja i potreba na prihvatljive načine.“ (I3). Osim emocionalne regulacije, ispitanici ističu kod djece s teškoćama u razvoju primjećuju i razvoj emocionalne inteligencije: „Oni skuže, pa dobro, pa ja nisam samo dijete u invalidskim kolicima, ja to mogu. Postanu svjesniji svojih mogućnosti i budu nekako... zadovoljniji, sretniji, ispunjeni. Nekako su svjesniji sebe i svojih stanja, svojih mogućnosti.“ (I2), „S vremenom oni nauče ponajprije prepoznati emocije drugog djeteta, a onda s vremenom i reagiraju, kako se međusobno povezuju tako sve više tješe jedan drugog, zajedno se smiju... Onako, što se tih emocija tiče, postaju dosta osjetljiviji jedni na druge.“ (I3), „Znači uopće razvoj te svijesti da druga osoba postoji, da nisi jedini ovdje na čije se emocije odgovara. Dijete tu nauči izaći iz samog sebe i obratit' pažnju na drugo dijete, na njegovo stanje i razumjet' kako se prema tome postaviti. A ja mislim da je to i inače bitno i visokofunkcionalna djeca s autizmom to mogu i to najbolje uče ovdje u grupi gdje su drugi i struktura.“ (I7).

Uvriježeno je mišljenje da tjelesna aktivnost sama po sebi može poboljšati pozitivne, smanjiti negativne emocije te pomoći u njihovoj regulaciji i razumijevanju. Sudionici ovog istraživanja navode kako sportske aktivnosti doprinose razvoju emocionalnih

vještina kod djece s teškoćama u razvoju. Rezultat istraživanja u skladu je s nalazima istraživanja drugih istraživača. Naime, istraživanja (Wang i sur., 2020; Rodriguez-Romo i sur., 2021.) potvrđuju postojanje pozitivne povezanosti između bavljenja sportom i visine emocionalne inteligencije kod djece i mladih. Osim toga, istraživanje Pintarić (2019) pokazuje kako bilo koji oblik sporta ili rekreacije pridonose boljem i stabilnijem emocionalnom doživljavanju i reagiranju. Druga su istraživanja pokazala da tjelesna aktivnost također ima pozitivan učinak na sposobnost emocionalne regulacije (Bernstein i McNally, 2016., 2017.; Edwards i sur., 2017., 2018.; prema Zhang i sur., 2019.). Wang i sur. (2020.) nude objašnjenje ove pojave. Naime, navode kako solidarnost, interpersonalna komunikacija i emocionalno izražavanje koje pruža sportsko okruženje tijekom tjelesne aktivnosti pogoduju razvoju emocionalne inteligencije. To može objasniti nalaz ovog istraživanja obzirom da sudionici navode jasne promjene u emocionalnoj regulaciji i emocionalnoj inteligenciji djece koja se bave sportom.

Bitnim doprinosom sporta sudionici smatraju i **kognitivni napredak**. U tom kontekstu ističu unapređenje pažnje i koncentracije kod djece s teškoćama u razvoju: „I kroz sport radimo na tom povećanju pažnje i koncentracije tako da ti segmenti kad su krenuli su bili na nivou da bi riješili jedan krug poligona, sada je već to došlo da mogu bez ikakvog poticaja riješiti dva tri kruga poligona bez pada koncentracije i pažnje. Da, jer je djeci, posebno s poremećajem pažnje to teškoća s kojom se susreću svakodnevno, a ovdje ipak uspijevaju to malo nadograditi, ispeglati“ (I1), „A pogotovo kod djece koja imaju problema s koncentracijom, koja imaju dijagnosticiran ADHD, pažnja i koncentracija.. neka djeca nemaju aspekt pažnje duže od 10 sekundi... apsolutno sad ostaju sami na bazeni i sve što im se kaže rade. Tako da su to pomaci veliki.“ (I3). Sudionici kod djece primjećuju i razvoj samopercepcije: „Tu je ogroman utjecaj sporta, ne samo na motorički aspekt nego i na djetetovu percepciju samog sebe, oni uočavaju svoje mogućnosti, sposobnosti, ja mogu, to znam, to sam sposoban... svjesni su svojih kapaciteta...“ (I5), „Upravo to rušenje nekakvih predrasuda i to ne samo ljudima oko njih nego njima samima... Jer oni se uključe s 12, 13 godina i do tad ih je svijet percipirao na jedan način, a sad dolaze u svijet gdje ih se gleda skroz drugačije. Onda oni i sami sebe krenu drugačije

percipirat', kroz svoje mogućnosti, pored svojeg invaliditeta što mogu, za što su dovoljno sposobni... Inače stalno imaju naglasak na onom što ne mogu, tako da prelaze svoje neke komfort zone i razvijaju to neko zdravo viđenje sebe, realnije.“ (I2).

Prema Šalaj (2013.) vježbanje potiče dječji mozak na razvoj većeg broja veza među stanicama, a se na taj način povećava kognitivni kapacitet. Sindik (2009.) također ističe važnost sporta za kognitivni napredak djece. Autori objašnjavaju doprinos sporta kognitivnom napretku djece. Naime, djeca koja se bave sportom izložena su nebrojenim podražajima tijekom sportskih aktivnosti i natjecanja. Tijekom sportskih aktivnosti susreću se s fokusom na pravila, razmišljanjem o potezima protivnika i zadržavanjem koncentracije unatoč buci i drugim faktorima koji otežavaju zadržavanje fokusa na igri. Djeca sukladno tome moraju izabrati relevantne podražaje, a moći ignorirati nevažne, odnosno distraktore (Canterbury Strength, 2020.). To daje objašnjenje nalazu ovog istraživanja koji ukazuje na pozitivan doprinos sporta kognitivnom napretku djece.

Ispitanici smatraju kako je **integracija u društvo** bitan doprinos sporta u pripremi za neovisno življenje. U tom kontekstu navode prihvaćenost djece u društvu: „...*tako da iz našeg iskustva vidimo da fizičko vježbanje pomaže generalno u svim aspektima našoj djeci jer ona se osjećaju prihvaćenja među svojim vršnjacima.“ (I5), „Kad mi putujemo, idemo na natjecanja, druga djeca se familijariziraju s djecom s teškoćama i to stvarno znači za neku njihovu prihvaćenost, a druga djeca se naviknu na njih i prihvate ih bez obzira na invaliditet.“ (I7), „Mi provodimo tu inkluziju, znači nama djeca bez teškoća i djeca s teškoćama treniraju zajedno i svima je to sasvim normalno, najurednije prime to kao nešto potpuno normalno.“ (I2). Za integraciju u društvo važno je i širenje socijalne mreže: „Znači, oni su navikli uvijek ić' na terapije i u školu to su uglavnom specijalne škole ili posebni razredi tako da nekakvo društvo van toga nemaju i zato je iznimno bitan ovaj sport za njih gdje mogu steć' razne prijatelje iz nekih drugih škola, iz nekih drugih grupa.“ (I1), „Samim sudjelovanjem u sportu djeca upoznaju drugu djecu, druge ljude, trenere, roditelje, obitelj druge djece. To im daje važnu podlogu za socijalno funkcioniranje i svakodnevno uklapanje u društvo. Sport značajno utječe na te socijalne vještine i samim time djeca koja se bave sportom se sigurno bolje integriraju u društvo u odnosu na djecu*

koja se ne bave sportom.“ (I6). Također, sport pridonosi i osjećaju pripadnosti obitelji zajednici: „Bitno je i za djecu i za roditelje jer osjećaju tu pripadnost osjećaju da su prihvaćeni u grupi, u zajednici u kojoj žive.“ (I1), „Druže se u slobodno vrijeme i roditelji i djeca međusobno. To je velika korist sporta, povezuje ljude Ta inkluzija se baš vidi tu što cijele obitelji se međusobno povezuju, i roditelji i djeca i širi se njihova nekakva mreža ljudi. Dopisuju se, ostaju u kontaktu sa svojim prijateljima sa juda, a roditelji s drugim roditeljima. Cijele obitelji se nekako uključuju više kroz sport kao neku dodatnu aktivnost, pored svih terapija i svega na što djeca idu.“ (I2).

Svjetska zdravstvena organizacija (2003; prema Bubaš, 2017.) navodi kako sport pridonosi integraciji djece u društvo. Nalaz ovog istraživanja u skladu je s nalazima drugih istraživača. Naime, Bonias u svojem istraživanju (2019.; prema Kamberidou i sur., 2019.) ističe bitnu ulogu sporta u integraciji osoba s invaliditetom u društvo. Isti nalaz i važnost sporta ističe Kirakosyan u svojem nedavnom istraživanju (Kirakosyan, 2019.). Sport stvara okruženje u kojem djeca s teškoćama u razvoju upoznaju drugu djecu s teškoćama i bez teškoća, a neizbježno je i međusobno povezivanje roditelja i obitelji djece s teškoćama u razvoju. Na taj se način proširuju socijalne mreže obitelji djece s teškoćama u razvoju što u konačnici pridonosi smanjenju izoliranosti i boljom uključenošću u društvo.

Iznimnom bitnim doprinosom sporta pripremi za neovisno življenje sudionici ističu **osposobljavanje djece za samostalan život**. Unutar tog područja navode stjecanje navike za zdravim životom: „Bitno je i stjecanje navike za zdravim životom, za bavljenje sportom. To mnoga djeca nemaju, a to dolazi iz obitelji. Ako neka obitelj nema naviku bavljenja sportom, ne mogu to prenijeti na dijete, tako da mi ovdje od njih zapravo želimo im prenijeti tu naviku koliko je sport zdrav, koliko je bitno bavit' se tjelesnom aktivnošću.“ (I1), „Najvažnije je što se počele kretati i izvan dvorane. Količina kretanja koju će dobiti je od ogromne važnosti i kad oni sami steknu naviku za kretanjem, to u njihovom svakodnevnom životu puno znači.“ (I2). Nadalje, važnim vide i razvoj svakodnevne strukture: „Ipak im je organiziran dan. Oni tad misle, aha, danas mi je organiziran dan, imam tenis, oblačim se, spremam se... Imaju strukturu. Struktura je kod njih jako važna.

Sport je, što se tiče usvajanja strukture kod djece s teškoćama vrlo vrlo važan zbog te samostalnosti i sigurnosti koju dobivaju.“ (I4), „Da, struktura... To im je jako bitno za općenito, za funkcioniranje uopće. Dezorganizacija u danu bi njih pojela, djeca inače vole strukturu, a u konačnici u odrasloj dobi će im to ostati za eventualno daljnje školovanje, rad...“ (I2), „Mislim da zapravo te kretanje stvarno puno puno njima znači i za osjećaj organiziranosti u danu... Znaju kad što imaju, dižu se na vrijeme, doručak, odlazak u školu, na terapije, navečer trening koji oni uče uklopiti u svoj raspored... Tako da im to puno znači za tu neku... rekla bi čvršću strukturu u danu. A kasnije, da, to je izuzetno bitno u kontekstu samostalnog života jer će ih odrasli život isto tako tražiti organizaciju i strukturu...“ (I6). U kontekstu osposobljavanja za samostalni život sudionici ističu važnost usvajanja svakodnevnih životnih vještina i navika: „Definitivno je slijedenje uputa, čekanje u redu, čekaš na svoj red, slijediš upute dane zadatke pratit. To je nešto što im ima utjecaja u svakodnevnom životu, kod ne znam, čekanja tramvaja, čekanja u vožnji, čekanja u pošti čekanja na blagajni. Izlažeš ih situacijama gdje smo zimi unutra ljeti smo vani, mijenja se okruženje u kojem rade, malo ih se izbacuje iz rutine. Oni moraju tu za sobom pospremit', posložiti' loptice, neke stvari koje usvoje i ostanu ima za život, pospremiti za sobom, počisti, donesi odnesi...“ (I4), „Često su roditelji nesvjesno postali sluge svojeg djeteta. Roditelj će preobuti djecu, napraviti sve, a ovako oni uče da se sami presvlače, oblače, hrane i to prihvate.“ (I7), „...šire lepezu svojih mogućnosti i znanja pa poslije i navika i sposobnosti koje može koristiti u svakodnevnom životu.“ (I6), „Naša ideja i je da ih kroz sport učimo svakodnevnom životu, da usvoje navike ranog dizanja, odlaska na trening, bolja prehrana... Umorniji su navečer, ranije idu spavat'. Sve to utječe na razvoj boljih navika. Praktično im je za život.“ (I4)

Istraživanja su pokazala da sport ima bitne psihološke i druge prednosti za djecu te ih uči važnim životnim vještinama. Sudjelovanje u timskim sportskim aktivnostima pomaže djeci da razviju mnoge vještine koje će im trebati za samostalan život (Health Direct, 2020.). Rezultat ovog istraživanja u skladu je s dosadašnjim nalazima. Naime, strana istraživanja (Perkins i Noam, 2007.; prema Celenk, 2021.) pokazuju da sport bitno unaprjeđuje životne vještine djece. Osim toga, novije istraživanje provedeno na mladim

osobama s invaliditetom ukazuje na činjenicu da mladi s invaliditetom koji se bave sportom imaju puno razvijenije životne vještine u odnosu na mlade s invaliditetom koji se ne bave sportom (Celenk, 2021.). Osim toga, Svjetska zdravstvena organizacija (2003.; prema Bubaš, 2017.) navodi kako sport pridonosi usvajanju zdrave prehrane i navika. Sport od djece traži usvajanje nekih navika, samostalnost, samostalno donošenje odluka, organiziranje dana u kojem će naći vrijeme za trening i neke druge vještine koje su od velikog značaja za što samostalniji život. Djeca sudjelovanjem u sportskim aktivnostima imaju priliku samostalno djelovati, postizati rezultate i uspjehe svojim trudom, surađivati, a u konačnici stjecati naviku za bavljenje sportom, što je izuzetno bitno za njihov daljnji razvoj i samostalno življenje.

U daljnjem tekstu slijedi prikaz podataka dobivenih na drugo istraživačko pitanje: **Koje su prepreke uključenju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti?**

TEME	KODOVI
Prepreke na strani djeteta	Izostanak motivacije Neke vrste teškoća u razvoju
Prepreke na razini stručnjaka	Nedostatak znanja potrebnog za rad s djecom s teškoćama u razvoju Nedostatak motivacije za rad s djecom s teškoćama u razvoju
Prepreke na široj društvenoj razini	Financijske teškoće Izostanak suradnje između pružatelja sportskih aktivnosti i drugih stručnjaka Nedovoljna podrška struktura vlasti

Stručnjaci među preprekama uključenju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti prepoznaju neke **prepreke na strani djeteta**. Na tom području sudionici navode neke vrste teškoća u razvoju kod djeteta: „Kod grupnih programa je prepreka prva koju bih izdvojila ako dijete pokazuje neke nepoželjne oblike ponašanja u vidu autoagresije i agresije, onda ga nažalost ne možemo uključiti u grupu. To su često neka djeca sa specifičnim teškoćama ili autizmom uz praćene psihičke teškoće i ona ne mogu sudjelovati...“ (I6), „Nema nekih prepreka, osim ako se radi o djetetu sa nekim višestrukim teškoćama pa da on baš ne može pratiti program, da odstupa jako od cijelog funkcioniranja grupe.“ (I7), „Pa znači djeca s kojom se uopće ne bi moglo raditi, teži oblici autizma, ADHD-a, intelektualno teškoće, ali one veće, gdje nije moguće da se uklupe u grupu... Pa djeca koja imaju relativno malo vida... to jednostavno ni ne može, to su neke prepreke da bi djeca sudjelovala u sportskoj aktivnosti. Da, i jaka fizička oštećenja, tipa cerebralna paraliza, za to nismo stručni i jednostavno se bojimo uplitati u tak nešto.“ (I4).

Osim teškoća u razvoju, kao još jednu prepreku sudionici navode i izostanak motivacije za bavljenje sportom kod djece s teškoćama u razvoju: „*Ako nisu redoviti.. Kaos. Sve ispočetka, sve što su usvojili ispočetka. I onda se njima to ne da, jasno i tu odustanu. Fali im te motivacije i zbog tog ustvari najviše tih nekih dobrobiti izgube.*“ (I2), „*Kod djece s teškoćama je progresija vrlo vrlo spora, i onda još kad nisu redoviti na treningu, ne da im se... sve se samo vrati nazad kako je bilo. Tako da, oni jednostavno nemaju motivacije za sudjelovanje, njih treba nagovarati na sve moguće načine.*“ (I4)

Rezultati do sad provedenih istraživanja (Fernandez i sur., 2018.; Züll i sur., 2019.; prema Kranjčina, 2020.) ukazuju na nekoliko razloga nesudjelovanja djece s teškoćama u razvoju u sportskim aktivnostima. Navode, između ostaloga, nezainteresiranost djece za sudjelovanje u sportu, a isti nalaz potvrđuju King i sur. (2003.). Oni ističu utjecaj nekih faktora na razini djeteta koji čine prepreku sudjelovanju u sportu, a pritom, osim izostanka motivacije ističu i fizičke i druge sposobnosti djeteta. kao razloge nesudjelovanja u aktivnostima slobodnog vremena koje uključuju sport istaknula su cijenu aktivnosti, nedostatak slobodnog vremena i nezainteresiranost djece za sudjelovanje. Istraživanje Kranjčina (2020.) pokazuje kako učenici s teškoćama u razvoju stupanj vlastite teškoće percipiraju kao prepreku sudjelovanju u sportu, a u skladu s drugim istraživanjima, čest je i nedostatak motivacije. Djeca s teškoćama u razvoju uključena su u mnoštvo terapija, a roditelji su uglavnom fokusirani na akademski uspjeh. Dan je djeci ispunjen obavezama što kod djece često predstavlja stres i rezultira umorom. Za očekivati je izostanak motivacije kod djece za bavljenje sportom, obzirom i na nedostatak vremena za sudjelovanje u istom. Osim toga, vrsta teškoće može biti prepreka u smislu uključanja djece u pojedine sportske aktivnosti. Ipak, ukoliko se dijete s oštećenjem vida ne može uključiti u teniski klub, moguće je naći alternativni sport za to dijete, primjerice plivanje i jahanje.

Osim prepreka na strani djeteta, stručnjaci naglašavaju kako postoje i **prepreke na razini stručnjaka**. Među njima navode izostanak znanja nužnih za rad s djecom s teškoćama u razvoju: „*Ljudi koji rade u sportu su ustvari prepreka. Mislim da mnogi treneri pomisle da bi radili neki program s djecom s teškoćama, ali se boje kako će to ispasti, da nisu*

dovoljno educirani, da oni to ne mogu.“ (I2), „Sve ljude koji su tu smo mi sami educirali. Velik je problem manjak educiranih osoba na način da na fakultetima je jako malo općenito o autizmu i poteškoćama zastupljeno... Prisutan je strah, jer djeca s autizmom su često i agresivna...“ (I4), „Pa nema nekih edukacija za stručnjake... Vani sigurno postoje neke nove, moderne metode, a kod nas je često taj nedostatak vještina i znanja prepreka da se djeca uključe u sport. Jednostavno stručnjaci rijetko imaju znanja za rad s njima.“ (I7)

Također, ispitanici na ovom području kao prepreku uključivanju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti vide i nedostatak motivacije za rad s djecom s teškoćama u razvoju: *„Nedostaje ljudi koji bi radili... To su često individualni sati.. Djeca s teškoćama, tu ne možemo govoriti o grupama od dvadesetero djece, često su uz grupni rad potrebni i individualni sati što znači da bi trebalo održati i dvadeset treninga. A stručnjaci nekako nisu motivirani da bi s ovom djecom radili.“ (I2), „Da, ljudi ne žele raditi s djecom s teškoćama, to je istina. Nema te želje i uopće osviještenosti kod stručnjaka...“ (I7)*

Osim fizičkih prepreka koje mogu utjecati na sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u aktivnostima slobodnog vremena, prepreka mogu postati stručnjaci i njihovi programi koji daju preveliku pozornost natjecanju, savršenstvu i ispunjavanju određenog cilja (Fernandez i sur., 2018.; Jones, 2004., Hodge i Runswick Cole, 2013.; prema Kranjčina, 2020.). Značajna prepreka sudjelovanju stoga mogu biti i nekvalificiranost osoblja koje provodi određenu aktivnost te davanje prevelike pozornosti natjecanju u sportovima (Kranjčina, 2020.). Integrirani preddiplomski i diplomski studij Kineziologije u Zagrebu ne nudi niti jedan kolegij vezan usko uz rad s djecom s teškoćama u razvoju (Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022.), što ukazuje na izostanak edukacije na području rada s djecom teškoćama u obrazovnim programima budućih stručnjaka u sportu. To se, u ovom istraživanju, ukazuje važnom preprekom sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu. S druge strane, stručnjaci rijetko imaju motivaciju za provođenje sportskih aktivnosti za djecu s teškoćama, što može biti posljedica nedostatka znanja i nedovoljne upoznatosti s mogućnostima, različitostima i potrebama te djece.

U konačnici, sudionici kao prepreku ističu i **prepreke na široj društvenoj razini**. Sudionici su ove prepreke iskazali kroz financijske teškoće: „Nažalost, djeca s teškoćama u razvoju, odnosno njihove obitelji već jako puno izdvajaju za razne terapije i razne aktivnosti koje djeca moraju biti uključena tako da naši roditelji već puno troše, nekoliko tisuća za terapije na mjesečnoj bazi i sad sport za ovakvu djecu i trebao biti besplatan. Inače, djeca se jednostavno zbog nedostatka novca neće ni moći uključiti.“ (I1) „Naravno, financije... Nema novaca, nema resursa, nema mogućnosti da se više i bolje uključe djeca da im se omoguće termini, prostori, treninzi, treneri. Roditelji već plaćaju jako puno radionica, fizioterapeuta, logopeda, raznoraznih stručnjaka i sve to plaćaju i izdvajati za sport, bude previše...“ (I2), „Da, veliko opterećenje je i roditeljima to financijski. U principu, roditelj je ograničen financijama, a mi smo ograničeni prostorom vremenom, radnom snagom, mi ne možemo puno veću brojku djece ni primiti, a roditeljima je općenito... Djeca su uključena u hrpu terapija koje su 90% privatne terapije, imaju financijsko opterećenje, tako da je sport uglavnom na zadnjem mjestu jer se svi orijentiraju na akademske vještine i to kako bi djeca donekle bila akademski uzdignuta.“ (I4). Osim financijskih teškoća, istaknuli su i izostanak suradnje između stručnjaka i pružatelja usluga: „Al' mislim da je neinformiranost pa i nas stručnjaka o tome što sve postoji na tržištu sportskih usluga... Možda i nedovoljna informiranost, nedovoljna ustvari koordiniranost među nama stručnim osobama možda je prepreka za integraciju djece s teškoćama u sportske aktivnosti.“ (I5), „Trebala suradnja... Baza jedna djece da roditelji mogu i kad dobiju kad im se rodi dijete s oštećenjem sluha da zna da postoji nešto što može pomoći njihovom djetetu. Suradnja grada, škole, logopeda..“ (I3), „...pa te škole kažu da će kontaktirati roditelje, pa ne kontaktiraju.“ (I3), „...i cijeli taj sustav nije povezan. Fizioterapeuti bi trebali preporučiti, po svojoj procjeni, sport djetetu, dati kontakt udruge ili kluba koji to pruža, pa kontaktirati nas. A to bi i liječnici mogli, ako ništa, pronaći na internetu, kontaktirati nas pa preporučiti roditelju. Često ljudi sami lutaju, guglaju, ne znaju gdje bi krenuli pa se razočaraju i na kraju dijete ne ide nigdje. Da je sve to povezano i da postoji neka suradnja, ljudi bi lakše saznali što se sve nudi za njihovu djecu“ (I7)

U konačnici, sudionici kao jednu od prepreka uključenju djece s teškoćama u razvoju u sport vide i nedovoljnu podršku struktura vlasti: „*Sad bi nam bilo od velikog značaja kad bi dobili podršku grada, gradskih i zajednice, kad bi dobili besplatno termine, kad bi mogli sve ove trenere, volontere i terapeute, barem dobiti neki honorar za njih. Na taj način bi se moglo povećati broj grupa radnih da bi mogli onda povećati i broj djece jer sad mi imamo preko četrdesetero djece. Te podrške nema i ljudi s vlasti ne primjećuju da problem uopće postoji.*“ (11), „*Potrebna nam je pomoć grada i razumijevanje. Toga nema. Od grada smo mi dobili napola točan popis djece, nevažno... Sa brojkom u kojoj školi ima koje dijete, ali oni nam ne mogu dat podatke*“ (13), „*Bilo bi dobro kad bi zajednica, gradovi mogli osigurati ovakve aktivnosti besplatno za svu djecu, no nažalost, to nije tako i onda to uglavnom provode udruge koje ovise o projektima i donacijama i sponzorima i teško je održati kontinuitet. Nas je tu evo, svi ovi na terenu su volonteri, nitko do nas nije plaćen. Svi to radimo kao dodatan posao i jako je teško to u kontinuitetu održat bez podrške zajednice.*“ (11), „*Očekivati da će lokalna zajednica nešto... To je još jako teško.*“ (12).

Sudionici su istaknuli više prepreka sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju na široj društvenoj razini. Nalaz je u skladu s rezultatima istraživanja drugih istraživača. Naime, Shikako Thomas i Law (2015.) ističu međusobnu neinformiranost i neusklađenost bitnih aktera koji provode sportske aktivnosti za djecu s teškoćama, što roditeljima otežava odabir adekvatne sportske aktivnosti za svoje dijete. Drugi autori, osim toga, naglašavaju otežan pristup sportskim aktivnostima uzrokovan financijskim teškoćama (Offord, i sur., 1998., prema King i sur., 2003.), koji se očituje na dvije strane. Ponajprije, roditelji ne uključuju djecu u sport jer već imaju velike troškove kojima pokrivaju terapije i druge aktivnosti nužne za što zdraviji razvoj svoje djece. Dakle, otežano financijski pokrivaju trošak sudjelovanja djece u sportu. S druge strane, financijske teškoće postoje i na strani pružatelja sportskih aktivnosti za djecu. Često nemaju financijsku potporu lokalnih zajednica i ne uspijevaju nastaviti svoje programe, a stručnjaci nerijetko rade i na volonterskoj bazi. King i sur. (2003.) također ističu manjak potrebnih informacija o programima, manjak samih programa za djecu s teškoćama i financijske prepreke.

Ukupno, prepreke na široj društvenoj razini višestruke su te onemogućavaju da sva djeca s teškoćama u razvoju ostvare nemjerljive dobrobiti sporta.

Dobiveni rezultati istraživanja otkrivaju važnost bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom. Oni mogu poslužiti kao argument u poticanju roditelja prilikom donošenja odluke o uključivanju djece u sportske aktivnosti. S druge strane, bilo bi korisno izraditi brošuru koju bi stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama u razvoju dijelili roditeljima, a koja bi nudila informacije o mogućnostima uključenja djece u sport i dokazane pozitivne učinke sporta na ovu skupinu djece. S obzirom na širinu dokazanih potencijala sporta, bilo bi važno i same stručnjake educirati o tome kako bi znali još kvalitetnije svoj rad iskoristiti u smjeru pripreme djece za neovisan život. Osim toga, bilo bi važno umrežiti udruge koje se bave djecom s teškoćama u razvoju i stručnjake koji pružaju sportske aktivnosti za tu skupinu djece s obzirom na to da stručnjaci kao jednu od prepreka uključenje djece s teškoćama u sport navode slabu umreženost. Naime, djeca koja su primarno uključena u udruge, odnosno njihovi roditelji, na taj bi način saznali za sportske aktivnosti koje se njima nude. Tako bi se umrežavanjem stručnjaka i razvijanjem baze dostupnih sportskih aktivnosti za djecu s teškoćama u razvoju sport učinio djeci vidljivijim i dostupnijim.

5. ZAKLJUČAK

Djeca s teškoćama u razvoju posebno su ranjiva skupina društva koju karakteriziraju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u interakciji s raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima (UNICEF, 2021.). Kod djece s teškoćama u razvoju prisutne su specifičnosti na različitim aspektima njihovog razvoja što treba uzeti u obzir prilikom odabira aktivnosti koje će doprinijeti njihovom što pravilnijem razvoju. Između ostaloga, sport se ističe kao bitan faktor u osnaživanju i cjelovitom razvoju ove skupine djece. Sport doprinosi adekvatnom motoričkom i psihosocijalnom razvoju i razvoju važnih životnih vještina. Ipak, djeca s teškoćama rijetko su uključena u sportske aktivnosti i na taj način nemaju priliku iskusiti sve dobrobiti koje sport za njih nudi.

U provedenom istraživanju dobiveni su rezultati koji prikazuju doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Sudionici istraživanja ističu višestruke dobrobiti na nekoliko razina. Ponajprije, smatraju kako bavljenje tjelesnom aktivnošću može rezultirati napretkom u psihosocijalnom razvoju, gdje je kod djece vidljiv razvoj pozitivne slike o sebi i razvoj socijalnih vještina. Osim toga, djeca usvajaju društveno prihvatljive oblike ponašanja te stječu prijateljstva. Isto tako, sudionici kod djece primjećuju napredak u tjelesnom zdravlju koji se očituje kroz razvoj vještina grube i fine motorike, razvoj koordinacije i povećanje fizičke snage djece. Nadalje, emocionalne vještine istaknute su kao još jedan bitan faktor pripreme djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Naime, sudionici naglašavaju kako se kod djece poboljšava emocionalna regulacija, a osim toga, napreduju i u pogledu razvoja emocionalne inteligencije. Sudionici su istaknuli i kognitivni napredak kao važnu dobrobit sporta za djecu. Tako naglašavaju da sport pridonosi unapređenju pažnje i koncentracije te razvoj samopercepcije. S druge strane, stručnjaci objašnjavaju da bavljenje djece s teškoćama sportom daje važan doprinos i integraciji u društvo, pri čemu ističu prihvaćenost djece u društvu, osjećaj pripadnosti obitelji zajednici i širenje socijalne mreže djece s teškoćama u razvoju. U konačnici, sudionici navode kako sport doprinosi osposobljavanje djece s

teškoćama za samostalan život kroz stjecanje navika za zdravim životom, razvoj svakodnevne strukture i usvajanje svakodnevnih životnih vještina i navika.

Objašnjavajući koje sve prepreke uključenju djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti postoje, stručnjaci ponajprije ističu prepreke na razini samog djeteta. Ovdje naglašavaju kako djeci često nedostaje motivacije za bavljenje sportom te kako određene teškoće kod djece mogu biti prepreka sudjelovanju u sportu. Osim na razini djeteta, sudionici verbaliziraju i prepreke na razini stručnjaka koji provode sportske aktivnosti s djecom. Naime, navode kako kod stručnjaka postoji nedostatak znanja potrebnog za rad s djecom s teškoćama u razvoju, a s druge strane, i nedostatak motivacije za rad s ovom djecom. U konačnici, navode i prepreke na široj društvenoj razini. Objasnjavaju kako financijske teškoće, izostanak suradnje između pružatelja sportskih aktivnosti i drugih stručnjaka i nedovoljna podrška struktura vlasti čine bitne prepreke koje onemogućavaju djeci s teškoćama u razvoju sudjelovanje u sportskim aktivnostima.

Ukupno govoreći, rezultati ovog istraživanja nedvojbeno upućuju na brojne dobrobiti bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom u kontekstu njihove pripreme za neovisno življenje. Unatoč tome, u našem društvu još uvijek postoje značajne prepreke koje isto onemogućavaju. Potreban je koordiniran i usmjeren rad svih ustanova, stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama u razvoju pa i samih roditelja u smjeru unapređenja dostupnosti sporta za djecu s teškoćama u razvoju kako bi se ona mogla, sudjelujući u sportskim aktivnostima, razvijati i osnaživati za neovisno življenje u budućnosti.

6. LITERATURA

1. Anastasovski, I., Milenkovski, J., Veličkovska Aleksovsk, L. (2013). *Značaj sporta i sportske aktivnosti u odrasloj dobi*. Skoplje: Fakultet fizičke kulture
2. Anderson, L. (2014). *Independent living*. Posjećeno 5.5.2022. na mrežnoj stranici Office of the State Superintendent of Education:
<https://osse.dc.gov/sites/default/files/dc/sites/osse/documents/Independent%20Living.pdf>
3. Andrijašević, M. (2004). *Sport osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj, Hrvatski sportski savez invalida*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
4. Armando, G. (2015). *Dijete s teškoćama u razvoju*. Posjećeno 22.4.2022. na mrežnoj stranici Little Dot: <https://littledotapp.com/hr/blog/rast-i-razvoj/dijete-s-teskocama-u-razvoju>.
5. Axelsson, A, K. & Wilder, J. (2014). Frequency of occurrence and child presence in family activities: a quantitative, comparative study of children with profound intellectual and multiple disabilities and children with typical development. *International Journal of Developmental Disabilities*, 60(1).
6. Bašić, I. (2021). Uključivanje djece s teškoćama u sportske aktivnosti. Završni rad. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
7. Blažević, I. & Lukšić, E. (2007) Primjena atletskih sadržaja u radu s djecom predškolske dobi. U: Findak, V. (ur.), *16. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske* (str. 406-409). Poreč: Hrvatski kineziološki savez
8. Bloodworth, A., McNamee, M. & Bailey, R. (2011). Sport, physical activity and well-being: An objectivist account. *Sport Education and Society*, 17. 1-18.
9. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
10. Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing*. New York: Oxford University Press.
11. Bubaš, M. (2017). *Procjena funkcioniranja djece s teškoćama u razvoju ovisno o sudjelovanju u sportskim aktivnostima*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci Filozofski fakultet

12. Canterbury Strength (2020). Sport Psychology: Attention & Concentration. Posjećeno 16.4.2022. na mrežnoj stranici Canterbury Strength: <https://www.canterburystrength.com/post/attention-concentration>
13. Çelenk, Ç. (2021). Motivation Affects Sports and Life Skills in Physical Disabled People. *Propósitos y Representaciones*. 9(3).
14. Council of Europe, (1992). *The European Sport Charters*. Strasbourg: Department of Health Promotion and Psyhical Education.
15. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i obrazovanja. *Narodne novine*, br. 63/2008.
16. European Social Network (2011). *Independent living: making choice and control a reality*. Posjećeno 16.5.2022. na mrežnoj stranici Europske socijalne mreže: https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/Independent_living_report_EN_web.pdf
17. Fuček, N. (2020). *Utjecaj bavljenja sportom na motivaciju te radne i upravljačke sposobnosti radnika*. Završni rad. Karlovac: Veleučilište u Karlovcu, Stručni studij sigurnosti i zaštite
18. Galić-Jušić I. (2004). *Djeca s teškoćama u učenju*. Lekenik: Ostvarenje.
19. Geidne, S. & Jerlinder, K. (2016). How sports clubs include children and adolescents with disabilities in their activities. A systematic search of peer-reviewed articles. *Sport Science Review* 25(1-2), 29-52.
20. Griffee, D. T. (2005). Research Tips: Intervju Data Collection. *Journal of Developmental Education*, 28(3), 36.
21. Guthrie, G. (2010), Interviews. U: Guthrie, G. *Basic Research Methods: An Entry to Social Science Research*. New Delhi: SAGE Publications India Pvt Ltd.
22. Hauschild, (2017). Identification of children with disabilities. Posjećeno 23.4.2022. na mrežnoj stranici Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit: https://www.giz.de/en/downloads/06_Identification%20of%20Children%20with%20Disabilities.pdf.

23. Health Direct (2020). Developing life skills through sports. Posjećeno 2.5. na mrežnoj stranici Health Direct: <https://www.healthdirect.gov.au/developing-life-skills-through-sports>
24. Hogan, D.M. (2005). Researching 'the child' in developmental psychology. U Greene, S., Hogan, D., & Gillian, R. *Researching children's experiences: Methods and approaches* (22–41). London: Sage Publications.
25. Horgan G. (2005). Healthier lifestyles series: Exercise for children. *Journal of Family Health Care*, 15(1), 15-7.
26. Hrvatski savez udruga cerebralne i dječje paralize (2021). *Webinar „Neovisno življenje i uključenost u zajednicu“*. Posjećeno 3.5.2022. na mrežnoj stranici Hrvatskog saveza udruga cerebralne i dječje paralize: <https://www.hsucdp.hr/webinar-neovisno-zivljenje-i-ukljucenost-u-zajednicu/>.
27. In Portal (2015). *Psiholozi: Pogrešno je izjednačavati djecu s posebnim potrebama i djecu s teškoćama u razvoju*. Posjećeno 20.5.2022. na mrežnoj stranici In Portala: <https://www.in-portal.hr/in-portal-news/moderna-vremena/8971/psiholozi-pogresno-je-izjednacavati-djecu-s-posebnim-potrebama-i-djecu-s-teskocama-u-razvoju>.
28. Kamberidou, I., Bonias, A., & Patsantaras, N. (2019). Sport as a means of inclusion and integration for "those of us with disabilities". *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 5(12), 99-12
29. Kekez Koštro, A. (2012.): *Analiza implementacije Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
30. Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2022). Kineziologija (Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij). Posjećeno dana 17.5. na mrežnoj stranici Kineziološkog fakulteta: https://www.kif.unizg.hr/studiji/sveucilisni_studiji/studijski_program
31. King, G., Law, M., Hurley, P., Petrenchik, T. & Schwellnus, H. (2010). A Developmental Comparison of the Out-of-school Recreation and Leisure Activity

- Participation of Boys and Girls With and Without Physical Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*. 57(1).
32. King, G., Law, M., King, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M. K. & Young, N. L. (2003). A Conceptual Model of the Factors Affecting the Recreation and Leisure Participation of Children with Disabilities. *Physical & Occupational Therapy In Pediatrics*, 23(1).
33. Kirakosyan, L (2019). Sport for All and Social Inclusion of Individuals with Impairments: A Case Study from Brazil. *Societies*, 9(44).
34. Kizar, O., Dalkilic, M., Ucan, I., Mamak, H. & Yihit, S. (2015). The importance of sports for disabled children. *Merit Research Journal of Art, Social Science and Humanities*, 3(5), 58-61.
35. Kranjčina, Š. (2020). *Slobodnovremenske mogućnosti učenika s teškoćama u razvoju*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
36. Krželj, V. (2009). Dijete i sport. U Aberle, N. (ur.), *Sekundarna prevencija u pedijatriji* (str. 61-69). Slavonski Brod.
37. Kuhn, N. & Pribanić, L. (2009). Podrška socioemocionalnom razvoju gluhe djece. U: *17. dani psihologije u Zadar: Sažeci radova*.
38. Leutar, Z. & Buljevac, M. (2020). *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada
39. Macuka, I., Smojver-Ažić, S. & Burić, I. (2012). Posredujuća uloga emocionalne regulacije u odnosu roditeljskog ponašanja i prilagodbe mlađih adolescenata. *Društvena istraživanja*, 2, 383-403.
40. Marojević, M. (2019). *Važnost bavljenja sportom u ranoj i predškolskoj dobi*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
41. Martin, J. J. (2006). Psychosocial aspects of youth disability sport. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 23(1), 65-77.
42. Mihanović, V. (2011). Invaliditet u kontekstu socijalnog modela. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1), 72-86.
43. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

44. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2021). *Smjernice za rad s učenicima s teškoćama*. Posjećeno 2.5.2022. na mrežnoj stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja:
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Smjernice%20za%20rad%20s%20ucenicima%20s%20teskocama.pdf>
45. Nović, P. (2017). *Motoričke sposobnosti i kineziološka aktivnost djece predškolske dobi*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
46. NSW Government (2016). *Independent Living Skills - A checklist for young people in care*. Posjećeno 7.5.2022. na mrežnoj stranici NSW Government: https://facswb.squiz.cloud/_data/assets/pdf_file/0011/319367/Independent-Living-Skills-A-checklist-for-young-people-in-care.pdf
47. Osnovna škola Korenica (2022). *Djeca s teškoćama u razvoju*. Posjećeno 3.6.2022. na mrežnoj stranici Osnovne škole Korenica: http://os-korenica.skole.hr/upload/os-korenica/multistatic/14/DJECA_S_TESKOCAMA_U_RAZVOJU.pdf
48. PACER center (2014). *Housing: First Steps to Independent Living*. Posjećeno 11.5. na mrežnoj stranici PACER center:
<https://www.pacer.org/housing/pdf/HousingWebinar2014.pdf>
49. Paušić, J., Ćorak, A., & Galić, B. (2013). Individualno vježbanje djeteta s poteškoćama u razvoju. *Zbornik radova*, 22, 507-512.
50. Prskalo, I., Babin, J. & Bilić-Prčić, A. (2014). Kineziološke aktivnosti i sadržaji za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanju. U: Findak, V. (ur.) *23. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske* (str. 38-46). Poreč: Hrvatski kineziološki savez
51. Rodriguez-Romo, G., Blanco-Garcia, C., Diez-Vega, I. & Acebes Sánchez, J. (2021). Emotional Intelligence of Undergraduate Athletes: The Role of Sports Experience. *Frontiers in Psychology*. 12
52. Sahlin, K.B. & Lexell, J. (2015). Impact of Organized Sports on Activity, Participation, and Quality of Life in People With Neurologic Disabilities. *PM&R Journal*, 7(10), 1081-1088.

53. Sanches-Ferreira, M., Alves, S., Silveira-Maia, M., Gomes, M., Santos, B. & Lopes-dos Santos, P. (2019). Participation in Leisure activities as an indicator of inclusion: A comparison between children with and without disabilities in Portugal. *European Journal of Educational Research*, 8(1), 221-232.
54. Shields, N. & Synnot, A. (2016). Perceived barriers and facilitators to participation in physical activity for children with disability: a qualitative study. *BMC pediatrics*, 16, 9.
55. Shikako-Thomas, K. & Law, M. (2015). Policies supporting participation in leisure activities for children and youth with disabilities in Canada: from policy to play. *Disability & Society*, 30 (3).
56. Sindik, J. & Brnčić, B. (2012). Psihološke dobrobiti sporta za djecu. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 3 (2), 91-94.
57. Sindik, J. (2008). *Sport za svako dijete*. Buševac: Ostvarenje
58. Sindik, J. (2009). Kineziološki programi u dječjim vrtićima kao sredstvo očuvanja djetetova zdravlja i poticanja razvoja. *Medica Jadertina*, 39 (1-2), str. 19-28.
59. SPECTRUM Centre for Independent Living (2018). *What is 'Independent Living'?*. Posjećeno 4.5.2022. na mrežnoj stranici SPECTRUM Centre for Independent Living: <https://spectrumcil.co.uk/wp-content/uploads/2018/02/ULO18-What-is-Independent-Living.pdf>
60. Stanford Children's Health (2022). *Sports and Children with Special Needs*. Posjećeno na mrežnoj stranici Stanford Children's Health: <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=sports-and-children-with-special-needs-160-20>.
61. Sutula, V. (2018). General Definition of the Concept Sports. *Journal of Physical Fitness, Medicine & Treatment in Sports*. 4(4).
62. Šalaj, S. (2013). Rana motorička stimulacija - preduvjet sportske izvrsnosti. *11. godišnja međunarodna konferencija Kondicijska proprema sportaša* (str. 66 - 69). Zagreb: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagreb
63. Štrukelj, V. (2021). *Važnost tjelesne aktivnosti u predškolskoj dobi*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.

64. Tatalović Vorkapić (2013). *Razvojna psihologija: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Rijeka: Učiteljski fakultet.
65. Tomažin, O. (2015). *Utjecaj sporta na rast i razvoj djece predškolskog uzrasta*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
66. Turčić, N. (2021). Socijalni model procjene invaliditeta. *Sigurnost*, 54(1), 111-115.
67. UNICEF (2017). *Children with disabilities*. Posjećeno 21.4.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: <https://www.unicef.org/eap/what-we-do/children-with-disabilities>.
68. UNICEF (2021). *Children with disabilities overview*. Posjećeno 22.4.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: <https://data.unicef.org/topic/child-disability/overview/>.
69. UNICEF (2022). Djeca s teškoćama. Posjećeno 21.4.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: <https://www.unicef.org/eap/what-we-do/children-with-disabilities>.
70. Wang, K., Yang, Y., Zhang, T., Ouyang, Y., Liu, B., & Luo, J. (2020). The Relationship Between Physical Activity and Emotional Intelligence in College Students: The Mediating Role of Self-Efficacy. *Frontiers in psychology*, 11(967).
71. Zajednica saveza osoba s invaliditetom (2011). *Neovisno življenje*. Posjećeno 10.5.2022. na mrežnoj stranici Zajednice saveza osoba s invaliditetom: https://www.soih.hr/pdf/soih_editions/neovisno_aivljenje_000.pdf
72. Zhang, Y., Fu, R., Sun, L., Gong, Y. & Tang, D. (2019). How Does Exercise Improve Implicit Emotion Regulation Ability: Preliminary Evidence of Mind-Body Exercise Intervention Combined With Aerobic Jogging and Mindfulness-Based Yoga. *Frontiers in Psychology*. 10(1888).
73. Zrilić, S. (2013.) *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole. Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje. Kako se igrati i učiti s djecom s posebnim potrebama, kako ih uspješno integrirati u vrtićki i školski socijalni kontekst, kako učiti od njih?* Zadar: Sveučilište u Zadru.
74. Züll, A., Tillmann, V., Froböse, I., Anneken, V. & Girginov, V. (2019) Physical activity of children and youth with disabilities and the effect on participation in meaningful leisure-time activities. *Cogent Social Sciences*, 5(1).